FERNANDO PESSOA

ANARŞİST BANKER

ŞEYTANIN SAATİ

ANLATI

Çeviri: IŞIK ERGÜDEN

CAN

FERNANDO PESSOA

ANARŞİST BANKER

ŞEYTANIN SAATİ

ANLATI

Çeviri: IŞIK ERGÜDEN

CAN

“Hiçbir şey, bir Amerikalıyı şaşırtmaz.”
JULES VERNE

FERNANDO PESSOA

ANARŞİST BANKER ŞEYTANIN SAATİ

ANLATI

Fernando Pessoa'nın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

- *Huzursuzluğun Kitabı*, 2006
- *Uzaklıklar, Eski Denizler*, 2009

FERNANDO PESSOA, 1888'de Lizbon'da doğdu. Annesinin ikinci eşinin Durban konsolosu olması nedeniyle 1896-1905 yılları arasında Güney Afrika'da yaşadı ve orada tam bir İngiliz eğitimi gördü. Portekiz modernizminin öncülerinden olan Pessoa, ilk şiirlerini 1912'de Portekiz Rönesans hareketinin yayın organı *Aguia* dergisinde yayımladı. Aynı yıllarda, düzyazı metinler, eleştiri ve denemeler yazdı. 1913'te, fütürist harekette yer aldı ve Sá-Carneiro ile birlikte Portekiz öncü edebiyatını başlatarak, "Paulismo" akımını yarattı. Pessoa'nın farklı yazar kimliklerinin yansıması olan bu kökteş şair ve yazarlar Alberto Caeiro, Alvaro de Campos, Ricardo Reis, Bernardo Soares ve Fernando Pessoa'nın kendisidir. Pessoa'nın kendi şiirleri ve kökteş şairleri aracılığıyla yarattığı şiirler *Orpheu*, *Portugal Futurista*, *Contemporanea*, *Atena* gibi dergilerde yayımlandı. Pessoa 1935'te Lizbon'da ardında yayımlanmış sadece dört kitap bıraktı. Portekizce olarak yayımlanan tek eseri *Mensagem*'dir. Ardında bıraktığı elyazması fragman sayısı 25-27 bin arasındadır.

IŞIK ERGÜDEN, 1960'ta İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde, yüksek öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Çeviri ve yazıyla uğraşıyor. Türkçeye kazandırdığı elliden fazla kitap arasında Jules Verne'in *Kaptan Grant'ın Çocukları*, Muñoz Molina'nın *Savaşma Arzusu*, Jorge Semprun'un *Federico Sanchez'in Özyaşamöyküsü* ve René Girard'ın *Günah Keçisi* adlı yapıtları da bulunuyor.

ANARŞİST BANKER

Önsöz

1922'de Pessoa adıyla yayımlanan bu metin[1], gerçek bir ateş gemisidir; bugün de, basıldığı zamandaki kadar tehlikeli, bir o kadar patlayıcı ve coşkundur.

Eser, bir roman gibi okunabilir: hatalarıyla, tereddütleriyle ve nihayetinde muzaffer sonucuyla bir hayatın romanı. Sıfırdan başlayan Banker, bir servet kazanır: Neden ve nasıl? Acımasız bir keskinlikte ama bir o kadar da eğlenceli bir kötü niyet taşıyan bir dizi uslamlamayla bize göstermeye çalıştığı budur. Bu Banker, –katıksız ve sağlam bir anarşist olduğunu ilan eden– bize "hakikat"ini kanıtlamak için yanıltmacalara, çelişkilere ve inanılmaz çarpıtmalara başvurmakta tereddüt etmez.

Ama hangi hakikati? Yapıtın gerçek boyutuna ulaştığı nokta burasıdır. Söz konusu olan aslında "burjuva toplumu"na –biz kapitalist derdik– onun ikiyüzlülüklerine ama özellikle ve daha derinlikli olarak insanı mutlak bir yabancılaşmaya götüren ve onu bu en büyük şerre, özgürlüğün yokluğuna mahkûm eden mekanizmalara karşı yapılan kışkırtıcı bir yergidir. Bu metin, "burjuva toplumu"nun en etkili ve en iyi gizlenmiş çarklarını oluşturan en karanlık ilkelerine kadar sorgulanmasıdır.

Banker'in çözümlemesi amansızdır, burjuvaziyi kendi kazdığı kuyuya düşürür ve ustalığıyla Provinciales'i anımsatan şaşırtıcı bir belagat sergiler: Hakikaten de ispatlama bu metinde absürd yoluyla yapılır; dolayısıyla savuşturulması olanaksızdır. Birbirinin içine geçen savlardan, kinik olumlamalardan ve apaçık uydurmalardan oluşan bu labirent boyunca beklenmedik sona varıncaya kadar yazar, dolambaçlı bir yola davet eder bizi. Oyun, gücünü –içerden bakıldığında– son derece "görünür" olan bir ikiyüzlülüğü gözlerimizin önüne sermekten alan kurnaz bir banker tarafından maharetle yönetilmesinden alır.

Ne var ki Pessoa, burjuva toplumunun yapısını yerle bir etmekle ve bize en şaşırtıcısından yeni bir "toplumsal sözleşme" önermekle yetinmez; metnin bozguncu mizahının, sonu gelmez dönekliklerinin ve süregiden

“ikili söylem”inin altında zaman zaman, sanatçının, acımasız bir makinenin dişlileri arasında ezilen dâhinin gerçek acısı da uç verir, son isyanı haykırır.

1. 1922 Mayısı’nda *Contemporânea* dergisinin ilk sayısında yayımlanmıştır.

Yemeği bitirmiştik. Karşımda banker, tüccar ve namlı bir istifçi olan dostum, dalgın dalgın sigarasını tüttürüyordu. Sohbet can çekişerek ilerlemiş artık bir ölü gibi aramızda yatıyordu. Ben de bu sohbeti diriltme çabasıyla aklımdan tesadüfen geçiveren ilk düşünceye sarıldım. Gülümseyerek yüzüne baktım:

"Sadede gelecek olursak, geçenlerde bana, eskiden sizin anarşist olduğunuzu söylediler."

"Eskiden mi, hayır! Eskiden de anarşisttim, şimdi de anarşistim. Bu noktada değişmedim. *Ben* anarşistim."[2]

"Bakın hele! Siz bir anarşistsiniz, öyle mi? Hangi açıdan anarşistsiniz? Tabii eğer bu sözcüğe farklı bir anlam vermiyorsanız..."

"Bildik anlamdan farklı mı kullanıyorum? Kesinlikle değil. Bu sözcüğü en sıradan anlamıyla kullanıyorum."

"Yani, şu işçi örgütlerinde görülen tipler gibi mi anarşistsiniz siz de bunu mu demek istiyorsunuz? Bombaları ve sendikalarıyla ortalıkta dolanan o tipler ile sizin aranızda gerçekte hiç fark yok mu?"

"Fark var elbette... Ama sizin sandığınız noktada değil. Siz belki de benim sosyal kuramlarımın onlarınkine benzemediğini sanıyorsunuz?"

"Aa, evet, anlıyorum! Siz kuramsal olarak anarşistsiniz; ama uygulamada..."

"Kuramda ne kadar anarşistsem uygulamada da o kadar anarşistim. Uygulamaya gelince fazlasıyla anarşistim; hem de sizin sözünü ettiğiniz tüm o tiplerden daha fazla. Üstelik tüm yaşamım da bunun kanıtı."

"Anlamadım?"

"Tüm yaşamım bunun kanıtı elbette. Sizin bu sorunu bilinçli bir biçimde incelemediğiniz ortada. İşte bu yüzden, aptalca şeyler söylediğimi ya da sizinle alay ettiğimi düşünüyorsunuz."

"Dostum, hiçbir şey anlamıyorum! Belki de... belki de kendi varoluşunuzu bozguncu, asosyal olarak değerlendiriyorsunuz. Anarşizme de verdiğiniz anlam bu..."

“Hayır, öyle olmadığını daha önce söyledim size – bu kelimeye herkesin verdiği anlamdan farklı bir anlam vermediğimi defalarca tekrarladım.”

“Tamam, tamam... Ama hâlâ anlamıyorum. Yani, dostum, sizin gerçekten anarşist olan kuramınız ile bunun yaşamınızda, bugünkü yaşamınızda uygulanışı arasında hiç fark olmadığını mı söylemek istiyorsunuz? Genel olarak anarşist denen bu insanların yaşamına tıpatıp benzer bir yaşam sürdürdüğünüze beni inandırmak mı istiyorsunuz?”

“Hayır; söz konusu olan bu değil! Demek istediğim, benim kuramım ile gündelik yaşamım arasında uyuşmayan tek bir nokta yoktur; tersine mutlak bir uyum vardır. Bombalara ve sendikalara düşkün o tiplerle aynı yaşamı sürdürmediğim kesin. Ama anarşizm ile kendi idealleri arasında çelişkiye düşenler onlardır, onların yaşamıdır. Benimki değil. Anarşizmin kuramı ile uygulaması bende –evet, banker olan bende; hatta büyük tüccar, vurguncu bile diyebilirsiniz bana– birleşiyor ve kusursuz ifadesine kavuşuyor. Siz beni bu aptallarla, bomba ve sendika sevdalılarıyla karşılaştırıp hangi noktada onlardan farklı olduğumu bana göstermek istiyorsunuz. Ben anarşistim elbette; ne var ki aramızdaki fark, onların yalnızca kuramda anarşist olmalarıdır; bense hem kuramda hem uygulamada anarşistim. Onlar anarşist ve aptal; ben, anarşist ve zekiyim. Başka bir deyişle dostum, gerçek anarşist benim. Bu insanlar, bombaları ve sendikalarıyla (ben de öyleydim elbette, ama ben son derece gerçek anarşizmim sayesinde bu durumdan kurtuldum) bu insanlar; anarşizmin döküntüleri, büyük liberal doktrinin iğdiş edilmiş dişileri.”

“Çok ileri gittiniz! Tamamıyla deli saçması. Peki siz yaşamınızı –demek istediğim banker ve tüccar olarak yaşamınızı– anarşist kuramlarla nasıl bağdaştırıyorsunuz? Anarşist kuramdan anladığınızın herhangi bir anarşistin anladığından hiç de farklı olmadığını ileri sürdüğünüze göre bunları nasıl bağdaştırıyorsunuz? Üstelik bu insanlardan farkınızın onlardan daha fazla anarşist olmanız olduğunu söylüyorsunuz, öyle değil mi?”

“Kesinlikle.”

“Hiçbir şey anlamıyorum.”

“Peki anlamak ister misiniz?”

“Hem de nasıl!”

Purosunu dudaklarından çekti. Zaten sönmüştü. Yavaşça tekrar yaktı, sönen kibriti elinde tutarak nazikçe kül tablasına bıraktı. Sonunda, başını kaldırıp söze başladı:

“Dinleyin. Lizbon’un işçi sınıfında, halktan insanlar arasında dünyaya geldim. Tahmin edebileceğiniz gibi hiçbir şey miras kalmadı bana: ne toplumsal konum, ne de beni eğitecek koşullar. Sahip olduğum tek şey berrak bir zekâ ve oldukça belirgin bir irade gücüydü. Ama bunlar doğal yetilerdi, mütevazı kökenlerim bunları elimden alamazdı.

İşçiydim, çalıştım, zor bir hayatım oldu; aslında, o ortamda doğmuş insanların çoğu neyse ben de oydum. Açlık çektim, demiyorum ama açlığın pek de uzağında değildim. Açlıkla tanışmış olsaydım bile bu, daha sonra olacakları, size anlatacaklarımı, ne o dönemki yaşamımı ne de bugünümü değiştirirdi.

Uzun sözün kısası, sıradan bir işçiydim; herkes gibi ben de çalıştım, çünkü çalışmak gerekiyordu ama mümkün olduğunca az çalıştım. Zekiydim. Fırsat buldukça okuyordum, tartışıyordum ve aptal biri olmadığımdan, derin bir tatminsizlik içindeydim. Kaderime ve bana dayattığı toplumsal koşullara karşı derinden isyan duyuyordum. Dediğim gibi kaderim aslında çok kötü olabilirdi; ama o dönemde Kader’in bana olası tüm adaletsizlikleri reva gördüğünü ve toplumsal uzlaşmaları yalnızca bu amaç için kullanmış olduğunu sanıyordum. Yirmi-yirmi bir yaşlarındaydım, işte o sırada anarşist oldum.”

Bir an sustu. Bana doğru biraz daha dönerek sözüne devam etti, hafifçe öne eğilmişti:

“Neredeyse hep bilinçli biriydim. İçimdeki isyanı hissettiğimden, bu isyanı anlama yönünde çaba harcadım. Bunun üzerine bilinçli ve inançlı bir anarşist oldum –bugün olduğum gibi– bilinçli ve inançlı anarşist.”

“Peki ya bugün inandığınız bu kurama, o dönemde de inanıyor muydunuz?”

“Kesinlikle. Tek bir anarşist kuram vardır, tek bir gerçek kuram. Bugünkü kuramım, anarşist olmaya başladığım o dönemki kuramımla aynıdır. Siz de anlayacaksınız... Ne diyordum, doğa beni oldukça berrak bir bilinçle donattığından, bilinçli bir anarşist olmuştum. Peki anarşist kimdir? İnsanları, doğdukları anda *toplumsal bakımdan* eşitsiz kılan adaletsizliğe isyan eden biri; basitçe ifade edersek özü budur. Şu an size belirttiğim şey, psikolojik adımlar, başka deyişle nasıl anarşist olunduğu; kuramsal yanını daha sonra göreceğiz. Şimdilik, benim durumumda bulunan zeki bir erkek çocuğunun isyanını iyi anlamaya çalışın, yeter. Etrafında neler görür, böyle biri? Falanca, milyonerin oğlu olarak doğmuştur, paranın uzak tutabileceği

ya da yatıştırabileceği üzüntülere –bunlar da az değildir– karşı daha beşikten itibaren korunur; bir diğeri sefil koşullarda doğar ve bu da zaten fazlasıyla kalabalık olan ailesine beslenecek fazladan bir boğaz daha eklenmesi demektir. Filanca, kont ya da marki olarak doğar, dolayısıyla ne yaparsa yapsın, bu sıfatla herkesten saygı ve sevgi görür; bir diğeri, benim doğduğum yerde doğar ve en azından, insan gibi davranılmak hakkına sahip olmak için bile attığı her adıma dikkat etmek zorundadır. Kimileri eğitim görme, gezip dolaşma, kendini geliştirme olanağıyla doğarlar, dolayısıyla doğuştan zeki olanlardan daha zeki olma olanağına kavuşurlar. Her alanda bu böyledir...

Sonuç olarak Doğa'nın adaletsizliklerini bir yana bırakabiliriz, çünkü bunlardan kaçamayız. Ama toplumdan ve toplumsal uzlaşmalardan kaynaklanan adaletsizliklerden kaçınmaya niçin çalışmayalım? Bir insanın, yetenek, güç, enerji gibi Doğa'dan aldığı yetilerle benden üstün olmasını kabul ederim (zaten mecburum kabul etmeye!) ama annesinin karnından çıktığında sahip olmadığı, ama mutlu bir rastlantı sonucu burnunu dışarı çıkarır çıkarmaz gökten zembille inen zenginlik, toplumsal konum, rahat yaşam gibi sonradan edinilen niteliklerle benden üstün olmasını kabullenemem. Benim o dönemki anarşizmim bu isyandan doğdu. Tekrar ediyorum, en ufak değişim olmadan, bugün hâlâ aynı anarşizmi savunuyorum."

Yeniden sustu, sözüne en iyi nasıl devam edebileceğini düşünüyor gibiydi. Purosundan bir nefes çekti ve dumanı yavaşça benden aksi yöne doğru üfledi. Tekrar bana döndü ve sözüne tam devam ediyordu ki, lafını kestim:

"Basit bir soru ama, merakıma engel olamıyorum... Neden anarşist oldunuz? Sosyalizmi ya da sizin isyanınızla uyuşan ve bu denli uzak olmayan herhangi bir ilerici hareketi seçebilirdiniz... Söylediklerinizden (ve bunun da iyi bir tanım olduğu kanısındayım) anarşizmden, bütün uzlaşmalara, bütün toplumsal çözümlere isyanı, aynı zamanda da bunların tümünü ortadan kaldırma arzu ve iradesini anladığınız sonucunu çıkarıyorum."

"Çok haklısınız."

"Peki, o halde bu aşırı çözümü niçin seçtiniz de diğer yollardan birini, diyelim... ara bir yolu seçmediniz?"

“Anlatayım. Bunun üzerinde çok düşündüm. Okuduğum broşürlerde tüm bu kuramlar vardı elbette. Anarşist kuramı –gayet iyi ifade ettiğiniz gibi, bu uç kuramı– savunmamın nedenlerini size, iki kelimeyle açıklayacağım.”

Bir an bakışları boşluğa takıldı. Sonra bana doğru döndü.

“En büyük kötülük, daha doğrusu tek kötülük, doğal gerçekliklere gelip yapışan toplumsal uzlaşma ve kurgulardır – evet, tüm kurguları kast ediyorum; aileden paraya, dinden devlete kadar hepsini... İnsan, ya erkek doğar ya da kadın. Demek istediğim, insan yetişkin olduğunda erkek ya da kadın olmak üzere doğar; doğal olarak, bir eş olmak için, zengin ya da yoksul olmak için doğmaz, hele Katolik ya da Protestan olmak, İngiliz ya da Portekizli olmak için hiç doğmaz. Toplumsal kurgular sayesinde şu ya da bu olunur. Peki ya bu toplumsal kurgular neden kötüdür? *Çünkü bunlar kurgudur, çünkü doğal değillerdir.* Para devletten daha iyi değildir, aile dinlerden daha iyi değildir. Bunların yerine başka kurgular olsaydı, bunlar da o kadar kötü olurdu, *çünkü bunlar da yine kurgu olurdu*, çünkü bunlar da sırası geldiğinde doğal gerçeklerin üzerine gelip yapışır ve onları boğarlardı. Dolayısıyla, istisnasız tüm kurguların ortadan kaldırılmasını hedefleyen saf anarşist sistemden başka her sistem, tüm diğer sistemler *birer kurgudur.* Tüm enerjimizi, tüm çabamızı, tüm zekâmızı, bir toplumsal kurgunun yerine bir diğerini yerleştirmeye ya da yerleştirme çabasına adamak bir saçmalıktır, hatta bir suçtur, çünkü bu, *toplumu olduğu gibi bırakmayı açıktan açığa hedefleyerek toplumsal bir kargaşa yaratmaktır.* Madem insandaki doğalı ezen ve bastıran toplumsal kurguları adaletsiz buluyoruz, o halde niçin enerjimizi, bu kurguların yerine başkalarını koymakta kullanıyoruz? Aynı enerjiyi bu kurguların tümünü yok etmekte kullanabiliriz.”

“İnandırıcı gözüküyor. Ama varsayalım ki olmadı; varsayalım ki tüm bunların çok hoş olduğu ama anarşist sistemin hayata geçirilemeyeceği itirazı yapıldı bize. Sorunun biraz da bu yanını inceleyelim.”

“Anarşist sistem niçin hayata geçirilemesin? Biz ilericiler, yalnızca var olan sistemin adaletsiz olduğu ilkesinden değil, dahası, adalet var olduğuna göre daha adil bir başka sistemi, var olan sistemin yerine koymanın avantajlı olacağı ilkesinden de yola çıkıyoruz. Eğer farklı düşünürsek ilerici değil burjuva oluruz. İyi de bu *adalet* kavramı bize nereden gelmekte? Toplumsal kurgu ve sözleşmelerden oluşan bu yalanların tersine *doğal ve*

sahici olandan. Doğal olan ise yarı yarıya, dörtte bir ya da sekizde bir değil tamamen doğaldır. Dolayısıyla, şu iki şeyden biri doğrudur: Ya doğal olanı toplumsal düzlemde gerçekleştirebiliriz ya da gerçekleştiremeyiz; başka deyişle toplum ya doğal olabilir ya da özü bakımından kurgudur ve hiçbir durumda doğal olamaz.

Eğer toplum doğal olabilirse bu durumda anarşist toplum, yani özgür toplum kusursuz bir biçimde var olabilir; hatta bir yerlerde var olması da gerekir, çünkü tamamen doğal olan tek toplum budur. Ama eğer tersine, toplum doğal halinde var olamıyorsa ve eğer herhangi bir nedenle mutlak anlamda kurgulara dayanmak zorundaysa, bu durumda kötünün iyisini seçelim: Bu kaçınılmaz kurgular çerçevesinde toplumu mümkün olduğunca doğal kılalım, böylelikle mümkün olduğunca adil de kılmış oluruz.

Peki ya en doğal kurgu hangisidir? Hiçbiri doğal değildir, çünkü kurgudur. Mevcut durumda en doğalı, hangisi en doğal *görülüyor, hissediliyor* ise odur. Peki bu hangisidir? Eh, zaten alışkın olduğumuz kurgudur bu. (Anlıyor musunuz: Doğal olan şey, içgüdüden kaynaklanandır; içgüdü yoksa içgüdüye en fazla benzeyen şey alışkanlıktır. Sigara içmenin doğal hiçbir yanı yoktur, içgüdüsel bir ihtiyaç değildir ama eğer alışkanlık edinilirse sigara içmek, gerçekten içgüdüsel bir ihtiyaç olarak hissedilen doğal bir edim olur.) Pekâlâ. En alışkın olduğumuz toplumsal kurgu hangisidir? Şimdiki sistemdir elbette, burjuva sistemi. Sonuç olarak doğru bir mantıkla, ya doğal toplumu olanaklı görürüz ve anarşizm yandaşıyızdır ya da olanaksız görürüz; işte o zaman da burjuva sisteminin yandaşı oluruz. Ara çözüm yoktur. Anlaştık mı?”

“Kesinlikle; tüm bunlar son derece inandırıcı.”

“Henüz yeterince değil. Bir başka itirazı da ortadan kaldırmak gerekiyor. Anarşist sistemin gerçekleşebilir olduğunu kabul edebiliriz, ama *aniden* gerçekleşebileceğinden kuşku duyabiliriz; başka deyişle, burjuva toplumundan özgür topluma bir ya da birçok ara rejim yaşamadan geçilebileceğinden kuşku duyabiliriz. Böyle bir itiraz, anarşist toplumun iyi ve gerçekleştirilebilir kabul edilmesinden; ama bir şeylerin bize, burjuva toplumu ile yeni toplum arasında önce bir geçiş evresi yaşanması gerektiğini söylemesinden kaynaklanır.

Bu itiraza yakından bakalım. Nedir bu ara evre? Bizim hedefimiz anarşist toplumdur, özgür toplumdur; sonuç olarak bu evre insanlığı özgür bir topluma hazırlayan ara evreden başka bir şey olamaz. Böyle bir hazırlık

maddi olabileceği gibi yalnızca zihinsel de olabilir. Özgür toplum hedefiyle, insanlığı yavaş yavaş şekillendiren maddi ya da toplumsal bir dizi eylemde ifade bulabilir; ya da bu hazırlık basit bir propaganda eylemi olabilir, adım adım güç ve etki kazanır, insanları bu yeni toplumu arzulamaya ya da kabul etmeye *zihinsel olarak* hazırlar.

Birinci durumu inceleyelim: özgür topluma aşamalı ve somut uyum. Bu olanaksızdır; üstelik de saçmadır. Ancak *önceden var olan* bir şeye somut uyum söz konusu olabilir. Yirmi üçüncü yüzyılın toplumsal ortamına, nasıl olacağı bilinse bile kimse somut olarak uyum sağlayamaz; somut olarak uyum sağlanamamasının haklı gerekçesi yirmi üçüncü yüzyılın ve toplumsal ortamının *somut olarak* henüz var olmamasıdır. Dolayısıyla bundan çıkarmamız gereken sonuç, burjuva toplumundan özgür topluma geçmek için uyumun, evrimin ya da geçişin olası tek biçiminin tamamen *zihinsel* olduğudur; bu, ruhların özgür toplum düşüncesine adım adım uyumudur. Ama yine de somut uyum hâlâ bir varsayım olarak vardır...”

“Varsayımlarınızla başımı döndürüyorsunuz!”

“Dostum, açık fikirli bir insan, olası tüm itirazları incelemelidir ve kendi varsayımından tamamen emin olmadan önce hepsini tek tek çürütebilmelidir. Aslında sizin sorularınızın yalnızca birine cevap vermekteyim...”

“Pekâlâ.”

“Evet, somut uyum konusunda üzerinde düşünülmesi gereken bir varsayım var hâlâ: devrimci diktatörlük varsayımı.”

“Devrimci diktatörlük mü? Nasıl yani?”

“Size açıkladığım gibi, somut olarak henüz var olmayan bir şeye somut uyum söz konusu olamaz. Ama eğer ani bir olayın ardından, toplumsal devrim günün birinde gerçekleşirse, o zaman özgür toplum ortada yokken (çünkü insanlık buna önceden hazırlanmış olamaz) onun yerini, özgür toplumu kurmak isteyenlerin diktatörlüğünün alacağı görülecektir. Ama bu durumda, taslak ya da embriyon halinde bile olsa özgür toplumun habercisi olan *somut* bir şey, insanlığın uyum sağlayabileceği bir şey önceden var olmuş, demektir. ‘Proletarya Diktatörlüğü’nü savunan salakların, eğer düşünebilme ya da akıl yürütme yetisine sahip olsalardı kendi görüşlerini savunmak için kullanacakları argümandır bu. Ama bu argüman, elbette onlara değil bana aittir. Olası itiraz olarak kendime karşı kullanıyorum. Ve size göstereceğim gibi... yanlıştır.

Devrimci bir rejim, var olduğu andan itibaren hangi amacı hedeflerse hedeflesin ya da hangi düşünceden esinlenirse esinlensin, *somut olarak*, tek ve aynı şeydir: devrimci bir rejim. Oysa, devrimci bir rejim, savaşçı bir diktatörlüğün ya da daha açık deyişle askerî ve zorba bir rejimin dengidir, çünkü toplumun bir bölümü tarafından tüm topluma dayatılmıştır. İktidarı devrimle ele geçiren kesimden söz ediyorum... Sonuç? Evet, bu rejime uyum sağlayanlar –ki bu, *somut ve dolaysız biçimde*, askerî ve zorba bir rejimden başka bir şey değildir; aynı zamanda askerî ve zorba bir rejime de uyum sağlarlar. Başka deyişle devrimcilere esin kaynağı olan düşünce, amaçladıkları hedef, toplumsal *gerçeklikten* bütünüyle silinmiştir, bunun yerini tamamen savaşçı bir olgu almıştır. Sonuç olarak, askerî bir diktatörlükten elde edilen –ve bu diktatörlük ne kadar uzun sürerse sonuç da o kadar açık olacaktır–, diktatörlük tarzında savaşçı bir toplumdur, yani askerî bir despotizmdir. Bu hep böyle olmuştur, başka türlü de olamaz. Tarih bilgim çok güçlü değil, ama bildiklerim söylediklerimi doğruluyor; tersi de mümkün değil. Roma'daki politik kargaşanın sonucu ne oldu? Roma İmparatorluğu ve askerî despotizmi. Fransız Devrimi'nden çıkan sonuç ne? Napoléon ve askerî despotizmi. Rus Devrimi'nden ne çıkacak göreceksiniz... Özgür toplumun doğumunu onyıllarca geciktirecek bir şey... Zaten, okuma yazması olmayan ve mistik bir halktan ne beklenir ki?

Neyse, konudan sapıyoruz... Söylediklerimi takip edebildiniz mi?"

"Kesinlikle."

"O halde, şu sonuca vardığımı anlayacaksınız. Hedef: anarşist toplum, özgür toplum. Araç: Burjuva toplumundan özgür topluma *geçiş evresi* olmadan geçmek. Bu geçiş, tüm zihinleri şekillendirmeyi ve tüm direnişleri zayıflatmayı beceren, yoğun, kapsayıcı ve eksiksiz bir propagandayla hazırlanır ve mümkün olur. Doğal olarak 'propaganda' derken söylemek istediğim, yalnızca yazılı ya da sözlü söylev değildir; gerçek anlamda her şeyi kast ediyorum: Doğrudan ya da dolaylı eylemle, zihinleri özgür topluma hazırlayabilecek ve bu toplumun gelişi karşısındaki direnişi zayıflatabilecek olan her şeyi kast ediyorum. Böylece deyim yerindeyse hiç engelle karşılaşmayan toplumsal devrim hızla ve kolaylıkla gerçekleşmiş olur ve devrimci bir diktatörlük kurmaya hiç gerek kalmaz, çünkü karşı duran bir şey olmayacaktır. Ama eğer bu süreç doğrulanmazsa, anarşizm gerçekleştirilemez demektir; dolayısıyla bu durumda, savunulabilir ve adil olan tek toplum, size kanıtladığım gibi burjuva toplumudur.

İşte bu nedenle ve bu şekilde anarşist oldum; işte bu nedenle ve bu şekilde hepsi de yanlış ve doğallık karşıtı olan tüm diğer toplumsal doktrinleri reddettim.

İşte böyle. Şimdi, hikâyeme geri dönelim."

Bir kibriti hafifçe sürttü ve purosunu sakin sakin yaktı. Bir süre düşüncelerine yoğunlaştı ve sözüne devam etti:

"Başka gençler de benim düşüncelerimi paylaşıyorlardı. Birkaç istisna hariç, çoğu işçiydi. Ama hepimiz çok yoksulduk ve hafızam beni yanıltmıyorsa hiçbirimiz de pek aptal değildik. Öğrenmeye büyük bir açlık duyuyorduk, kendimizi eğitme açlığı içindeydik. Ayrıca fikirlerimizi yaymak için propaganda yapmak da istiyorduk. Kendimiz ve tüm insanlık için yeni bir toplum istiyorduk; insanlara yapay eşitsizlikler, aşağılanmalar, Doğa'nın asla dayatmadığı acı ve baskılar dayatan tüm bu önyargılardan kurtulmuş bir toplum istiyorduk. Okuduklarım bu düşüncelerimi doğruluyordu. O dönemde yayınlanan ucuz liberter eserlerin –bayağı da çok vardı– neredeyse hepsini okumuştum. Konferanslara, dönemin militanlarının toplantılarına katıldım. Okuduğum kitaplar, dinlediğim söylevler, düşüncelerimin haklılığına ve doğruluğuna inancımı pekiştiriyordu. O dönem ne düşünüyorsam –tekrar ediyorum, dostum– bugün de hâlâ aynı şeyi düşünüyorum; tek farklılık, geçmişte yalnızca düşünüyordum, bugün ise hem düşünüyor hem de uygulamaya geçiriyorum."

"Pekâlâ. Buraya dek, tamam. Bu şekilde anarşist olduğunuzu gayet iyi anlıyorum, gerçekten anarşist olmuş olduğunuzu da görüyorum. Daha fazla kanıta ihtiyacım yok. Buna karşılık, anlayamadığım şey, tüm bunlardan bir bankerin nasıl doğabildiği... yani, hiç çelişkiye düşmeden... Aslında, az çok hayal edebiliyorum..."

"Hiçbir şey hayal edemiyorsunuz. Ne diyeceğinizi biliyorum. Benim savlarıma dayanarak anarşizmin gerçekleştirilemezliğine inandığımı ve sonuç olarak, adil ve savunulabilir tek toplumun burjuva toplumu olduğu sonucunu çıkardığımı düşünüyorsunuz. Öyle değil mi?"

"Evet, aşağı yukarı..."

"Kesinlikle değil. Bakın, anarşist *olduğumu,* yalnızca geçmişte değil, şimdi de öyle olduğumu size baştan beri tekrarlıyorum. Sizin hayal ettiğiniz gerekçeyle banker ve tüccar olmuş olsaydım, anarşist değil bir burjuva olurdum."

“Doğru. İyi ama nasıl? Haydi, anlatın bana.”

“Size dediğim gibi, aydınlık fikirli biriydim (hâlâ da öyleyim), aynı zamanda da bir eylemciydim. Bunlar doğal özelliklerimdi. Beşiğime (her şeye rağmen bir beşiğim olmuştu) konmuş değildi bunlar, ben getirdim onları. Pekâlâ. Bir anarşist olarak, söylevleri dinleyip sonra da bunları arkadaşlarıyla tartışmaktan başka bir işe yaramayan pasif bir anarşist olmayı dayanılmaz buluyordum. Hayır, bir şeyler yapmalıydım. Çalışmak gerekiyordu, ezilenlerin, bu toplumsal sözleşme kurbanlarının davası için savaşmak gerekiyordu! Kendimi, olanaklarım elverdiğince davaya adamaya karar verdim. Bunun üzerine, liberter davaya nasıl yararlı olabilirim diye düşündüm ve bir eylem planı hazırladım.

Anarşist ne ister? Özgürlük. Kendisi ve başkaları için, tüm insanlık için özgürlük. Toplumsal kurguların ya da kısıtlamaların etkisinden kurtulmuş olmak ister; özgür olmak ister, tıpkı dünyaya geldiğinde olduğu gibi, tamamen adil koşullarda olması gerektiği gibi; üstelik bu özgürlüğü hem kendisi hem de diğer herkes için ister. Doğa karşısında bütün insanlar elbette eşit olamaz; büyükler ve küçükler, güçlüler ve zayıflar, zekiler ve daha az zekiler vardır... Ötekiler de, herkes kendi arasında eşit olabilir; bunu engelleyen şey, toplumsal kurgulardır, dolayısıyla bu kurguları yok etmek gerekir.

Bu kurguları yok etmeli... Ama bir şey bana çarpıcı geldi: Bu kurguları yok etmek gerekiyordu, *ama özgürlük yararına* yapılmalıydı bu ve özgür toplumun yaratılması hedefi asla gözden kaçırılmamalıydı. Gerçekten de toplumsal kurguları yok etmek özgürlük yaratmaya hizmet edebileceği gibi yeni toplumsal kurgular inşa etmenin yolunu da açabilir ve bunlar da kurgu olduğundan en azından öncekiler kadar zararlı olabilirler. İşte bu noktada temkinli olmak gerekir. Öyle bir eylem biçimi bulmak gerekir ki, ister şiddete başvurulsun ister şiddetsiz olsun (çünkü adaletsizliğe karşı her yol meşrudur), toplumsal kurguları yok etmeye katkıda bulunurken gelecekteki özgürlüğün yaratılmasını engellemesin; hatta eğer mümkünse gelecekteki bu özgürlüğün bir taslağını derhal yaratsın.

Engellenmemesi gereken bu özgürlük, elbette *gelecekteki özgürlüktür* ve şu an için, *toplumsal kurguların ezdiği kişilerin özgürlüğüdür.* Güçlülerin, konum sahibi kişilerin, özellikle toplumsal kurguları temsil ederek bundan yarar sağlayanların ‘özgürlüğü’nü dert edecek değildik. Onlarınki özgürlük değil, yalnızca zorbalık uygulama özgürlüğüdür, yani

özgürlüğün tersidir. Bu özgürlük tam da bizim dinamitlemeye ve savaşmaya çalışmamız gereken özgürlüktür. Bence bu gayet açık...”

“Su kadar berrak. Devam edin.”

“İkinci nokta: Anarşist, özgürlüğü kimin için ister? Tüm insanlık için. Tüm insanlık için özgürlük nasıl elde edilir? Toplumsal kurguları tamamen yok ederek. Peki nasıl? Sizin sorularınızdan birine cevaben, diğer ilerici sistemleri inceler, nasıl ve niçin anarşist olduğumu açıklarken genel bir bakış sunmuştum size. Çözümümü hatırlıyor musunuz?”

“Kesinlikle.”

“... Toplumu burjuva düzeninden kurtarıp özgür toplum düzenine bir çırpıda geçiren, ani, sert, ezici bir toplumsal devrim. Yoğun ve sürekli bir çalışmayla hazırlanmış toplumsal bir devrim, doğrudan ve dolaylı eylem, özgür toplumun doğuşuna tüm zihniyetleri hazırlamak ve burjuvazinin tüm direnişlerini yere sermek için süreğen bir çaba. Anarşizm çerçevesinden bakıldığında bu sonuca kaçınılmaz olarak götüren gerekçeleri size anlatmama gerek yok, çünkü beni gayet iyi anladınız.”

“Kesinlikle anladım.”

“Bu devrim tercihen dünya çapında olmalıdır, tüm ülkelerde ya da hiç olmazsa belli başlılarında eşzamanlı olarak patlamalı ve hızla gezegenin tüm noktalarını ele geçirmelidir, yani her devlette tam ve sersemletici bir patlamaya yol açmalıdır.

Çok iyi. Ama *ben*, ben ne yapabilirdim? Tek başıma ben dünya devrimi yapamazdım! Yaşadığım ülkede bile bunu gerçekleştiremezdim. Elimden gelen tek şey, bu devrimi hazırlamak için tüm gücümle çalışmaktı. Bunun nasıl olduğunu siz zaten biliyorsunuz: olası tüm araçlarla toplumsal kurgulara karşı savaşmak, ama özgür topluma yönelik bu savaşım ya da bu propaganda sırasında, ne gelecekteki özgürlüğe ne de ezilenlerin şu anki birazcık özgürlüğüne köstek olmadan ve mümkünse, gelecekteki özgürlüğün birazını daha şimdiden yaratmak.”

Purosunun dumanını savurdu, kısa bir an sustu, sonra tekrar devam etti:

“İşte tam bu noktada dostum, tüm bilincimi işin içine soktum. Gelecek için çalışmak, dedim kendi kendime, iyi bir şey; başkalarının özgürlüğü için çalışmak adil. Ama... peki ya ben? Benim de bir önemim yok mu? Eğer bir Hıristiyan olsaydım, komşumun mutluluğu için sevinçle çalışırdım, çünkü karşılığını gökyüzünden görürdüm; ama eğer Hıristiyan olsaydım anarşist olmazdım, çünkü bu pek meşhur toplumsal eşitsizliklerin o zaman bizim

kısacık ömrümüzde hiç önemi olmazdı. Bunlar yalnızca birer sınav olurdu ve ödülü de sonsuz yaşamda bulunurdu. Ama ben Hıristiyan değildim, o gün olmadığım gibi bugün de değilim. Bunun üzerine kendi kendime sordum: Tüm bu olup bitenler içerisinde, ben kendimi kimin için feda edeceğim? Daha da kötüsü, *niçin* feda edeceğim?

Kuşku duyduğum anlar oldu; ne saklayayım! Ben materyalistim, diye kendi kendime tekrarlıyordum. Tek bir yaşamım var, o da bu. Tüm bu propaganda ve toplumsal eşitsizlik hikâyelerinden bana ne! Güzel vakit geçirebilir ve tüm bu karmakarışık şeyleri kafaya takmadan yaşamdan zevk alabilirdim. Elinde tek bir yaşam olan, sonsuz yaşama inanmayan, Doğa'nın yasasından başka yasa kabul etmeyen ve doğal olmadığı için devlete karşı duran, doğal olmadığı için evliliğe karşı duran, doğal olmadığı için paraya karşı duran, kısacası, doğal olmadıkları için tüm bu kurgulara karşı duran bir insan; özgecilik ve kendini başkaları için feda etmek de doğal değilken niçin kalkıp da özgecilik ve başkaları ya da insanlık için kendini feda etme zihniyetini savunsun ki? Evet; evlenmek için, Portekizli olmak için, zengin ya da yoksul olmak için doğulmadığını bana kanıtlayan bu aynı mantık, *dayanışma içinde* olmak için de doğulmadığını, kişinin yalnızca kendi olmak için doğduğunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, özgeci ve dayanışmacı varlığın tersi, yani sadece bencil biridir insan.

Bu sorunla uzun süre kendi kendime boğuştum. Şöyle diyordum: Hepimizin insan soyundan geldiğini ve tüm insanlara karşı dayanışma göstermemiz gerektiğini unutma! Evet, ama 'görev' düşüncesi doğal mı? Bu 'görev' düşüncesi bize nereden geliyor? Bu görev düşüncesi benim varlığımı, huzurumu koruma içgüdümü ve bir o kadar doğal çok sayıda başka içgüdümü feda etmeye beni zorluyorsa, bu düşünce, herhangi bir toplumsal kurgudan ve bu kurgunun sonuçlarından ne ölçüde farklıdır?

Tüm bu görev ve dayanışma hikâyeleri, ancak *bencilce bir karşılık sağlıyorsa* doğal kabul edilebilir: Tüm bunlar doğal bencilliğimizi ilkesel olarak yalanlarken sunduğu karşılıkla bu yalanlamaya da son veriyordu. Bir zevki feda etmekte, onu kayıtsız şartsız feda etmekte hiçbir doğal yan yoktur. Bir zevki bir başkası için feda etmek; işte Doğa'ya en uygun olan budur. Aynı anda sahip olunamayacak iki doğal şeyden birini seçmek tamamen akla uygundur. Ama benim, özgür toplum davası ve insanlığın gelecekteki mutluluğu için yaptığım fedakârlığın, ister bencilce olsun ister doğal, nasıl bir karşılık bulacağına bakalım biraz da. Bu karşılık, bir görevi

tamamlamanın, haklı bir dava uğruna gösterilen kararlı çabanın bilincidir yalnızca. Ama elbette bencilce bir karşılık, doğal bir zevk, kendiliğinden bir zevk de değildir; yalnızca bir zevktir (yine de bir zevktir), bir kurgudan doğmuştur, örneğin insanın, kendisinin son derece zengin olduğunu görme zevki ya da imrenilecek bir konumun doğuştan itibaren keyfini çıkarmak gibidir.

İtiraf etmeliyim ki dostum, kuşkuya düştüğüm anlar oldu... Kendimi düşüncelerime sadakatsizlik etmekle, ihanetle suçluyordum... Ama bu vesveselerden çabucak kurtuldum. Bu adalet düşüncesi gerçekten benim içimde, diyordum kendi kendime. Bu adalet düşüncesi doğaldı; kişisel yazgım için kaygılanmaktansa daha yüce bir görevi yerine getirmem gerektiğini hissediyordum. Bunun üzerine daha da ileri gittim.”

“Bu karar bana çok bilinçli bir zihnin kanıtı gibi gelmiyor. Sorunu çözmediniz. İleri gittiniz, tamam, ama tamamen duygusal bir itkiyle.”

“Hiç kuşkusuz. Ama şu an size anlattığım şey, nasıl anarşist olduğum, nasıl anarşist kaldığım ve bugün hâlâ nasıl anarşist olduğum... Karşılaştığım güçlükleri, çelişkileri ve bunları nasıl aştığımı gerçeğe tamamen sadık kalarak anlatıyorum size. O dönemde, mantıksal güçlüğü akılla değil, duyguyla çözdüğüm doğrudur. Ama sonradan göreceksiniz ki, anarşist doktrini tamamen kavradığımda, o zamana dek mantıksal bir cevap bulamadığım bu güçlük tam anlamıyla ve çürütülemez bir şekilde çözüm bulmuş oldu.”

“İşte bu ilginç!”

“Kesinlikle... Ama izin verirseniz hikâyeme geri döneyim. Bu soruna gelip dayanmıştım ve iyi kötü, size dediğim gibi çözümlemiştim. Ama aynı anda ve aynı akıl yürütmeyi sürdürürken, beni ciddi biçimde sarsan bir başka güçlükle karşılaştım...

Kesinlikle hiçbir kişisel ödül almadan, yani *doğal* hiçbir ödül olmadan kendimi feda etmeye hazır olduğumu varsayalım. Ama gelecekteki toplumun da benim umduğum sonuca asla varmayacağını, özgür toplumun asla gerçekleşmeyeceğini varsayalım. Bu durumda, kendimi ne için feda edecektim ki? Kişisel bir ödül almadan, çabalarımın bedeli olarak hiçbir şey kazanmadan, bir düşünce için kendimi feda etmek bir yana; hiç olmazsa, uğruna çabaladığım eserin gerçekleştiğini görme garantisi olsaydı, *çabalarım sayesinde düşünce az da olsa ilerleseydi!* Bu sorunu da önceki gibi duygusal biçimde çözdüğümü hemen belirteyim size. Ama sizi tekrar

uyarayım; tıpkı öteki gibi bunu da kendi anarşizmimi tam olarak kavrayabildiğim an, mantık yoluyla da çözümledim. Göreceksiniz... Size sözünü ettiğim dönemde, ‘Ben geleceğe karşı görevimi yapıyorum; gelecek de bana karşı görevini yerine getirsin...’ biçiminde içi boş bir-iki cümleyle işin içinden çıktım.

Bu çözümden, daha doğrusu bu çeşit çözümlerden arkadaşlarımı haberdar ettim. Onlar da benim gibi düşünüyordu; öne çıkmayı ve özgür bir toplum için ellerinden geleni yapmayı onlar da kabul ettiler. Her şeye rağmen bazıları (en açıkgözleri) benim açıklamalarımdan biraz rahatsız oldular. Bana karşı çıkmamışlardı, ama olayları bu netlikte, gerçeğin içerdiği tüm güçlüklerle asla görmemişlerdi. Sonuçta herkes hemfikir olmuştu. Büyük toplumsal devrim için, özgür toplum için çalışacaktık, gelecek bizi haklı ya da haksız çıkaracaktı. Derhal kararlı kişilerden oluşan bir grup kurduk, yoğun bir propaganda kampanyası başlattık – sonuçta bu yoğunluk elbette kendi olanaklarımız ölçüsündeydi. Böylece, güçlüklere, entrikalara, hatta kimi zaman kıyımlara rağmen epey bir süre anarşist ideal için çalışmış olduk.”

Burada Banker uzunca bir süre sustu. Sönmüş olan purosunu bile yakmadı. Sonra aniden hafifçe gülümsedi ve hikâyesinin doruk noktasına erişmiş gibi gözlerini ısrarla bana dikti, sesi aydınlandı ve daha emin bir ses tonuyla konuşmasına devam etti:

“O dönemde yeni bir şey oldu. ‘O dönem’ lafın gelişi! Aslında, kampanyayla geçen birkaç ayın sonunda yeni bir sorunla karşılaştım; yemin ederim hepsinin en ciddisi, en korkunç olan sorun buydu!

Hatırlıyorsunuz değil mi, mantıksal bir akıl yürütmeyle, anarşistlerin ideal eylem biçimini tanımlamıştım: Toplumsal kurguları yok etmeyi sağlayan ama yok ederken de gelecekteki özgürlüğün doğuşuna köstek olmayan ve sonuç olarak, bu toplumsal kurgular tarafından zaten ezilen bireylere bırakılan birazcık özgürlüğe zarar vermeyen süreç ya da süreçler; hatta mümkünse, gelecekteki özgürlüğü az da olsa yaratan bir süreç...

Gayet iyi. Bu ölçütü bir kez tanımladım, bir daha da unutmadım. Oysa, size sözünü ettiğim bu propaganda kampanyası sırasında, bu grubun içerisinde –zaten pek azdık; olsa olsa kırk kişi kadar!– *yine de zorbalığın baş gösterdiğini* keşfettim.”

“Zorbalık mı? Nasıl olur, zorbalık ha?”

“Dinleyin, anlayacaksınız. İçimizden biri diğerlerine emretmeye ve her istediğini yapmaya başladı. Ötekileri kendi istediği gibi olmaya zorluyor ve bunu dayatıyordu. Çevirdiği dalaverelerle tüm isteklerini yerine getirmelerini sağlıyordu. Önemli şeyler değildi söz konusu olan – zaten önemli bir şey yoktu. Ama sorun şuydu: Bu durum her gün tekrarlanıyordu, hem de yalnızca bizim propaganda eylemimizle ilgili değil, bununla ilintisi olmayan olayları, hatta gündelik yaşamdaki ufak tefek şeyleri bile kapsıyordu. Kimileri hissettirmeden şef olmayı istiyor, diğerleri ise emir altına girmeye yöneliyordu. Bazıları kendilerini zorla dayatırken, diğerleri bilgece manevralara başvuruyordu. Bu durum, en basit olaylarda bile kendini gösteriyordu. Bir örnek vereyim. Gruptaki iki oğlan sokakta birlikte yürüyordu; sokağın bitimine geldiklerinde birinin sağa, ötekinin sola dönmesi gerekiyordu. Ama sola sapan, ötekine, ‘Benimle gel!’ diyordu. Öteki de cevap veriyordu: ‘Hayır, gelemem (doğruydu bu), ben buradan gitmeliyim’, şu ya da bu nedenle... Ama sonunda, kendi iradesine ve çıkarına rağmen sola sapıyordu. İkna, ısrar ya da her türden başka baskı araçları – her şey geçerliydi. Ama asla mantıksal sav yoktu. Bu egemenlikte ve bağımlılıkta daima kendiliğinden bir şey, neredeyse içgüdüsel bir şey bulunuyordu. En sıradan durumlarda da, en önemli durumlarda da bu böyle oluyordu. Anlıyor musunuz?”

“Anlıyorum. Peki bunda tuhaf olan nedir? Bundan daha doğal bir şey olamaz.”

“Belki. Bunu ileride göreceğiz. Ne var ki, şuna dikkat edin: *Anarşist öğretiye tamamen aykırı bir durum bu.* Çünkü, anlıyorsunuz değil mi, küçücük bir grubun içinde olup bitiyordu bu; önemsiz, etkisiz bir grup, ciddi herhangi bir sorunu çözmekle ya da herhangi bir önemli işte karar almakla yükümlü olmayan bir grup. Dahası, özellikle anarşist bir hareket başlatmak için, başka bir deyişle toplumsal kurgularla mümkün olduğunca savaşmak ve gelecekteki özgürlüğü mümkün olduğunca yaratmak için oluşmuş bir grubun içinde olup bitiyordu tüm bunlar. Bu iki noktayı anlayabiliyor musunuz?”

“Tamamıyla.”

“Şimdi de bunun ne anlama geldiğine bakın. Samimi insanlardan oluşan küçük bir grup (samimi olduklarına sizi temin ederim!), eğitimli ve özellikle özgürlük için çalışmak amacıyla birleşmiş bir grup, aylar sonunda somut ve olumlu tek bir şey yaratabilmişti: *bu aynı grubun içindeki*

zorbalık. Hem de ne zorbalık!.. Toplumsal kurgulardan kaynaklanan bir zorbalık değildi bu. Böylesi de üzüntü verirdi kuşkusuz, ama belli bir noktaya kadar bağışlanabilirdi. Elbette tam da bu kurgularla savaşan bizim gibi insanlar için bağışlanması daha güç olurdu, ama olsun, sonuçta hepimiz bu kurgular üzerinde temellenen bir toplumda yaşıyorduk ve bunların etkisinden tamamen kaçamıyor olmamız tümüyle bizim hatamız değildi. Ne var ki, bizim karşılaştığımız şey bu değildi. Başkalarına emredenler ve onlara her istediklerini yaptıranlar, paranın, toplumsal konumlarının ya da kabullenmek zorunda kalacakları herhangi bir yapay otoritenin gücünü kullanıyor değillerdi. Hayır, onların eylemleri toplumsal kurgu alanının dışında bir yerdeydi. Yani bu zorbalık, toplumsal kurgularla karşılaştırıldığında *yeni bir zorbalık türü* oluşturuyordu. Ayrıca bu zorbalık, zaten toplumsal kurguların boyunduruğu altında olan insanlara uygulanıyordu. Üstelik bu zorbalık, zorbalığı yıkmak ve özgürlük yaratmaktan başka hedefi olmayan, tamamen içten insanlar arasında uygulanıyordu.

Şimdi, çok daha geniş ve daha etkili, önemli sorunları ele alan ve temel nitelikte kararlar veren bir grup hayal edin. Bu grubu işe koşun ve bizim grup gibi özgür bir toplum yaratmaya çalışsınlar. Ve söyleyin bakalım, üst üste yığılan bu zorbalıkların altında, özgür bir toplumla ya da bu tanıma layık bir insanlıkla benzerlik gösteren müstakbel bir toplum hayal edebiliyor musunuz?”

“Gerçekten de tuhaf bir durum...”

“Tuhaf, değil mi? Bir o kadar tuhaf, ikinci dereceden önemli başka noktalar da var. Örneğin, yardımlaşma zorbalığı...”

“Ne?”

“Yardımlaşma zorbalığı. İçimizden bazıları, ötekilere emretmek ve kendilerini dayatmak yerine, tersine, her fırsatta başkaları için kendilerini paralıyorlardı. Tersi bir durummuş gibi gözüküyor, değil mi? Oysa tıpatıp aynı şey. Bu da yeni bir zorbalık ve aynı şekilde, anarşist ilkelere ters.”

“Vay canına! Nasıl ters?”

“Şöyle ki dostum, birine yardım etmek onun yeteneksiz olduğunu kabul etmek olur ya da eğer yeteneksiz değilse, yeteneksizleştirmek ya da öyle olduğunu varsaymak olur. İlk durumda bu bir zorbalıktır, ikinci durumda ise küçümseme. Ya başkalarının özgürlüğü kısıtlanır ya da –belki bilinçsizce–

ötekinin hor görülecek biri olduğu, özgür olmaya layık olmadığı ya da özgür olamayacağı ilkesinden yola çıkılır.

Konumuza geri dönelim. Bunun bir çap sorunu olduğunu görüyorsunuzdur elbette. Gelecekteki bir toplum için teşekkür bile beklemeden çalışabiliyorduk, hatta böyle bir toplumun asla oluşmaması riskini bile göze alabiliyorduk. Bunu da geçelim. Ama bardağı taşıran son nokta şuydu. Özgür bir gelecek için çalışmak istiyorduk ve elde ettiğimiz tek kesin sonuç, zorbalık yaratmak olmuştu. Daha da kötüsü, biz ezilenler, birbirimiz üzerinde yeni bir zorbalık yaratmış ve uygulamıştık. Kabul edilebilir gibi bir şey değildi bu!

Çok düşündüm. Bir yerde bir yanlış vardı; kısacası bir sapma söz konusuydu. Hedeflerimiz akla uygundu; kuramlarımız doğru gözüküyordu; o halde, zayıf noktamız neydi? Yöntemlerimiz mi? Çok mümkün. İyi de lanet olası hata neredeydi? Düşüne düşüne delirecek gibi oldum. Sonunda, bir gün, aniden –bu tür durumlarda hep olduğu gibi– çözümü buldum. O gün benim anarşist kuramlarımın büyük günüydü; deyim yerindeyse, anarşizmin tekniğini keşfettiğim gün."

Bir an bana baktı ama beni görmüyordu. Sonra aynı ses tonuyla devam etti:

"Kendi kendime şöyle dedim: İşte karşımızda, hiçbir biçimde toplumsal kurgulardan kaynaklanmayan yeni bir zorbalık. Peki nereden kaynaklanıyor olabilir? Doğal özelliklerden mi? Bu durumda, hoşça kal özgür toplum! Yalnızca insanın doğal niteliklerinin, doğuştan sahip olduğu özelliklerin, yalnızca Doğa'ya borçlu olduğu ve üzerlerinde hiçbir erkinin bulunmadığı niteliklerinin etkili olduğu bir toplum; yalnızca bu niteliklerin etkili olduğu böylesi bir toplum, zorbalıkların böyle üst üste bindiği bir toplum olarak ortaya çıkıyorsa, buna hizmet etmek için küçük parmağını bile kımıldatmayı kim ister? Zorbalığın üzerine zorbalık binecekse, hiç olmazsa sahip olduğumuzu, en azından alışkın olduğumuzu koruyalım: Çünkü Doğa'dan kaynaklanan tüm zorbalıkların korkunç özelliklerini gösteren yeni bir zorbalıktansa, alışkın olduğumuzu daha az hissedeceğimiz tartışmasızdır. Doğa'dan kaynaklananlara karşı isyan edemeyiz. Çünkü insan, ölecek diye ya da uzun boylu olmak isterken kısa kaldı diye devrim yapmaya kalkmaz. Size biraz önce kanıtladım, anarşist toplum herhangi bir nedenle gerçekleşemeyecekse, sıralamada ondan sonra gelen en doğal toplum, yani burjuva toplumu var olmalıdır.

Evet, ama bizim aramızda doğan bu zorbalık gerçekten de doğal özelliklerin sonucu muydu? Öncelikle, doğal özellikler nelerdir? Herkesin doğuştan sahip olduğu zekâ, hayal gücü, irade, vs. düzeyidir; zihinsel alandan söz ediyorum elbette, çünkü fiziksel nitelikler burada işin içine girmez. Dolayısıyla, toplumsal kurgulardan bağımsız bir gerekçeyle bir diğerine hükmeden biri, bunu zorunlu olarak yapar, çünkü doğal niteliklerinden biri bakımından üstündür ve bunu hükmetmek için kullanır. Ama bir sorun vardır: Böyle bir kullanım yasal mıdır, yani *doğal* mıdır?

Bu nitelikler nasıl doğal olarak kullanılabilir? Kişiliğimizin doğal hedeflerinden yararlanarak. Peki başka birine hükmetmek doğal bir hedef midir? Kesinlikle, ama yalnızca belirli bir durumda: Karşımızdaki kişi bizim düşmanımızsa. Anarşistin düşmanıysa, doğal olarak toplumsal kurguların ve zorbalıkların herhangi bir temsilcisidir; başka kimse değildir. Çünkü ötekilerin hepsi de onun gibi insandır ve doğal olarak yoldaşlarıdır. Görüyorsunuz ki, bizim kendi aramızda yarattığımız zorbalık bu türden değildi: Tersine, bize benzer insanlar üzerinde, doğal yoldaşlarımız üzerinde uygulanıyordu; hem de aynı ideali paylaştığımızdan iki kez yoldaşımız olanlar üzerinde uygulanıyordu. Sonuç: Ne toplumsal kurgulardan ne doğal niteliklerden kaynaklanan bizim zorbalığımız, yanlış bir kullanımdan, bu doğal niteliklerin sapmasından türüyordu demek ki. Peki ya bu sapma nereden kaynaklanıyordu?

Bunun ancak iki nedeni olabilirdi: Ya insan yaradılıştan kötüdür ve sonuçta tüm doğal nitelikleri *doğal olarak sapkın*'dır ya da bu sapma insanlığın zorbalık yaratan bir sisteme uzun süredir alışmış olmasının sonucudur. Dolayısıyla bu sistem en doğal niteliklerimizin kullanımını içgüdüsel olarak zorbalaştırma eğilimi taşır. Peki bu iki varsayımdan hangisi daha iyiydi? Mantıksal ya da bilimsel düzlemde kesin bir yönteme bağlı kalınırsa doyurucu bir çözüm bulmak olanaksızdı. Gerçekten de akıl yürütme hiç işimize yaramaz, çünkü tarihsel ya da bilimsel düzlemdedir ve *olgular* hakkındaki bilgimize bağlıdır. Diğer yandan bilim de bize daha fazla yardımcı olmaz, çünkü geçmiş zaman içinde gerilere uzandıkça, insanı daima şu ya da bu türdeki toplumsal zorbalık koşullarında yaşarken buluruz. Bu da tamamıyla doğal koşullarda yaşayan insanın davranış biçimini bilmemizi engeller. Kesin bir çözüm bulamayacağımıza göre en olası varsayımı tercih etmeliyiz, yani ikincisini. Gerçekten de insanların, zorbalığı kendiliklerinden yaratan toplumsal kurgulara uzun süredir alışkın

olmalarının, onların doğal niteliklerini doğuştan bozduğunu; böylelikle öteki üzerinde kendiliğinden zorbalık uygulamaya yöneldiklerini, hatta bunu yapmaya en az yatkın olanların bile böyle davrandıklarını varsayabiliriz. Bu varsayım, doğal niteliklerin doğası gereği sapkınlaşmış olabileceği –bu da bir anlamda çelişkidir– şeklindeki ilk varsayımdan daha olasıdır. Bu nedenle, düşünen insanlar, benim de yaptığım gibi ve neredeyse mutlak bir kesinlikle, yukarda dile getirilen ikinci varsayımı benimserler.

Bundan da apaçık bir sonuç çıkar: Toplumsal kurgularla ateşli bir savaşa girişmeyi ve özgürlük için çalışmayı dileyen, dünyanın en iyi niyetli insanlarının harekete geçirdiği bir grup bile birlikte çalışmaya başladığında, toplumun şimdiki durumunda toplumsal kurguların zorbalığına yeni bir zorbalık eklemekten uzak duramaz; ve kuramsal olarak gerçekleştirmek istedikleri şeyleri uygulamada yok etmemeleri, tam da kurmak istedikleri projeyi, istemeyerek ama var güçleriyle harabeye çevirmemeleri olanaksızdır. Bu durumda ne yapmalı? Çok basit... Elbette hepimiz aynı hedefe ulaşmak için çalışmalıyız, ama... *ayrı ayrı.”*

“Ne diyorsunuz? *Ayrı ayrı mı?”*

“Kesinlikle. Yürüttüğüm aklı izlemediniz mi?”

“İzledim elbette.”

“Bu durumda, çözümümü mantıksal bulmuyor musunuz? Çürütülemez bulmuyor musunuz?”

“Yani... kuşkusuz... Ama, nasıl olabilir, bilemiyorum...”

“Pekâlâ! Açıklayayım. Hepimizin aynı hedefe ulaşmak için çalışmamız gerektiğini, ama bunu ayrı ayrı yapmamızı söyledim. Hepimiz anarşist dava için çalışırsak, her birimiz toplumsal kurguların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunuruz, hedefimiz de budur. Böylelikle gelecekteki özgür toplumu kurmaya da katkıda bulunmuş oluruz. Ama ayrı ayrı çalışarak yeni zorbalıklar *kesinlikle* yaratamayız, çünkü hiçbirimiz diğerleri üzerinde etkide bulunamaz ve dolayısıyla kimse kimseye egemen olarak onun özgürlüğünü ortadan kaldıramayacağı gibi yardım ederek onu küçük de düşüremez.

Eğer ayrı ayrı ama aynı anarşist hedef doğrultusunda çalışırsak bunun iki avantajı olur: bütünün gücü ve her türden yeni zorbalığın yokluğu. Biz bir arada duruyoruz, çünkü ahlaki olarak bir aradayız ve aynı dava uğruna aynı biçimde çalışıyoruz; anarşist kalıyoruz, çünkü herkes özgür toplum için çalışıyor; ama artık davamıza ne isteyerek ne de istemeyerek ihanet

ediyoruz. Bunu yapmamıza olanak da yok, çünkü tek tek hareket ederek Doğa'nın bize bahşettiği niteliklerin kalıtımsal iziyle damgalanmış toplumsal kurguların zararlı etkisinden kurtuluruz.

Elbette, bu taktiğin bütünü, benim toplumsal devrimin *hazırlık evresi* olarak adlandırdığım şeye uygulanır. Burjuvazinin savunması bir kez ortadan kaldırıldığında ve tüm toplum anarşist öğretileri edilgen olarak benimsemeye yöneldiğinde, tek yapmamız gereken toplumsal devrimi gerçekleştirmek olur. Bu durumda, son darbeyi indirmek üzere, ayrı ayrı eyleme son vermemiz gerekecektir. Ama o sırada, özgür toplum potansiyel olarak zaten gerçekleşmiş olur; durum farklı olur. Sözünü ettiğim taktik burjuva ortamında anarşist eylemle ilgilidir; şu an olduğu gibi ve mensubu olduğum grubun içindeyken olduğu gibi.

Nihayet gerçek anarşist süreci bulmuştum! Hep birlikte bir işe yaramıyorduk ve üstelik, birbirimizi rahatsız ediyor ve birbirimize karşı zorbalık uyguluyor, kendi kuramlarımızı yıkıyorduk. Tek başımıza, aynı ölçüde cılız sonuçlar elde edeceğimiz doğruydu ama en azından özgürlüğe zarar vermemiş olacak ve yeni zorbalıklar yaratamayacaktık. Elde ettiğimiz azıcık şey de olsa, daima bir kazanç olacaktı, üstelik de hiç zarar vermeden. Dahası, ayrı ayrı hareket ederek kendimize daha fazla güvenmeyi, birbirimizin üzerine yıkılmamayı ve sonuçta, şimdiden bazı özgürlükler elde etmeyi öğrenecektik. Kısacası, gelecekteki topluma hem kendimizi, hem de bizi örnek alan başkalarını hazırlamış olacaktık.

Sevinçten deliye dönmüştüm. Keşfimi derhal yoldaşlarıma açıkladım. Yaşamımda yaptığım ender aptallıklardan biriydi bu. Düşünebiliyor musunuz, keşfimden dolayı öyle mutluydum ki, oybirliğiyle bir kabul bekliyordum!"

"Ve doğal olarak hiç de aynı fikirde değildiler!"

"Hepsi ağzımın payını verdi; hepsi, tek bir ağız gibi! Kimi daha az, kimi daha çok ciddiydi ama hepsi karşı çıktı. Çıkar yol bu değildi, söylediklerimin olabilir bir yanı yoktu! Ama kimse olup biteni ya da olması gerekeni söyleyebilecek durumda değildi. Tekrar tekrar tartıştım ama cevap olarak boş laflardan, saçma sözlerden, bizim meclislerdeki bakanların söyleyecek bir şey bulamadıklarında ağızlarından çıkan boş sözlerden başka bir şey elde edemedim. Bunun üzerine karşımdakilerin birer eşek, birer ödlek olduğunu anladım. Aniden maskeleri düşmüştü. Bu zavallılar köle olmak için doğmuşlardı. Elbette anarşist olmak istiyorlardı ama başkalarına

zarar vererek. Elbette özgürlük istiyorlardı ama bir tepside sunulması ve kralın verdiği unvan gibi kendilerine verilmesi koşuluyla! Neredeyse hepsi böyleydi, gerçek bir uşak ruhlular sürüsü!”

“İyice mideniz bulanmış olmalı.”

“Hem de nasıl! Çok öfkelendim! Şiddete karşı koydum. Tam bir kavga oldu! Neredeyse yumruk yumruğa giriyorduk. Sonuçta, ben çekip gitmeyi tercih ettim. Tüydüm. Meleyen bu koyun sürüsü midemi bulandırıyordu; hem de nasıl, tahmin edemezsiniz! Anarşizmden kuşku duymaya başlamıştım. Neredeyse her şeyden vazgeçmeye karar verecektim. Ama birkaç gün sonra kendime geldim. Anarşist idealin bu tartışmanın üzerinde olduğunu kendi kendime söyledim. Varsın onlar anarşist olmak istemesin, ben olacaktım! Onlar yalnızca erkincilik oynamak mı istiyorlardı? Ben bu küçük oyuna girmeyecektim. Onlar ancak birbirlerine yaslanarak savaşmayı biliyorlardı, hem de savaşmak iddiasında oldukları bu zorbalığın yeni bir kopyasını yaratarak. Bu salaklar sürüsünü, bu beş para etmezleri başlarına çalsınlar! Buncacık şey için burjuva olacak değildim.

Gerçek anarşizmde herkesin yalnızca kendi gücüyle özgürlük yaratması ve toplumsal kurgularla savaşması gerektiği açıktı. Ben de bunu yapacaktım; ama yalnızca kendi gücümle. Gerçek anarşizm yolunda kimse beni izlemek istemiyor muydu? O zaman bu yolu *ben* izlerdim. Tek başıma gidecektim, kendi kaynaklarımdan ve idealimden başka yardımcım olmadan, hatta geçmişte yoldaşım olmuş kişilerin manevi desteği bile olmadan. Toplumsal kurgularla da tek başıma dövüşürdüm. Bunun benim açımdan güzel bir tavır ya da kahramanca bir hareket olduğunu söyleyecek değilim. Hayır! Bu sadece doğal bir tavırdı. Madem ki her birimiz bu yolu ayrı ayrı izleyecektik, o halde bu yolda yürümek için kimseye ihtiyacım yoktu. Benim idealim bana yetiyordu. Ben, bu ilkelere dayanarak ve bu koşullar nedeniyle toplumsal kurgularla tek başıma savaşmaya karar verdim.”

Konuşmasına bir an ara verdi, artık iyice rahatlamıştı ve bir süre sonra, kaldığı yerden devam etmek için daha sakin bir ton tutturdu:

“Böylece toplumsal kurgularla aramda savaş ilan edildi, diye düşünüyordum. Pekâlâ. Bu kurgulara karşı ne yapabilirdim? Herhangi bir zorbalık yaratmaktan kaçınmak için tek başıma hareket ettim. Ben tek başıma toplumsal devrimi hazırlamaya, aynı zamanda insanlığı özgür topluma hazırlamaya nasıl katkıda bulunabilirdim? Olası iki yöntemden

birini seçmeliydim. Elbette eğer ikisini birden kullanamayacaksam. Bu yollar, propaganda aracılığıyla dolaylı eylem ve hangi yöntem olursa olsun doğrudan eylemdi.

Öncelikle dolaylı eylemi düşündüm: propaganda. Ben tek başıma nasıl bir propaganda yürütebilirdim? Rastgele fırsatlar ya da rastlaşmalar sonucu birbirimizle gevezelik ederken yapılabilecek olandan söz etmiyorum. Hayır, bu tür eylemin benim anarşist etkinliğimi tüm enerjimle ortaya koymamı sağlayıp sağlamayacağını ve böylece hissedilir sonuçlar elde edip edemeyeceğimi bilmek istiyordum. Bir süre sonra bunun olmadığını saptadım. Ben ne bir hatiptim ne de yazar. Demek istediğim şu ki, elbette gerekirse halkın önünde konuşabilir ya da gazeteye bir makale yazabilirim; ama varsayalım ki söylev ya da yazı yoluyla ya da ikisini birden kullanarak dolaylı eylemde uzmanlaştım, bu durumda bilmek istediğim, yapımın bana bir başka yönde uzmanlaşarak *daha olumlu* sonuçlar elde etmemi sağlayıp sağlamayacağıydı. Oysa eylem propagandadan daima daha yararlıdır: elbette, karakterleri özünde propaganda türü etkinliklere yönelik, yığınları elektriklendirmeyi ve peşinden sürüklemeyi beceren büyük hatipler ya da kitaplarıyla büyülemeyi ve ikna etmeyi bilen büyük yazarlar hariç. Kendini beğenmiş biri olduğumu sanmıyorum, ama eğer öyleysem de en azından sahip olmadığı niteliklerle kendini öven biri değilim ve size dediğim gibi, kendimi asla bir hatip ya da yazar yerine koymadım. Dolayısıyla, anarşist etkinliğimin ifadesi olarak dolaylı eylemden vazgeçmek zorunda kaldım. Bu olasılık bir yana bırakılınca, doğrudan eylemi seçmek ve çabalarımı gündelik yaşama, gerçek yaşama adamak zorundaydım. Zekâ değil, eylemdi önemli olan. Çok iyi. Oyun sırası bendeydi.

Demek ki, önceden tanımladığım anarşist eylemin temel sürecini uygulamaya geçirmem gerekiyordu: yeni zorbalıklar yaratmadan, hatta gelecekteki özgürlüğü az da olsa yaratarak toplumsal kurgularla savaşmak. Evet, söyleyin bakalım, gündelik yaşamda bunu nasıl uygulamaya geçirebiliriz?

Düşünelim: Uygulamada, mücadele etmek ne demektir? Uygulamada, savaşmaktır ya da en azından *herhangi* bir savaşı sürdürmektir. Toplumsal kurgularla nasıl savaşılır? Öncelikle, savaş nasıl yürütülür? Herhangi bir savaşta düşmanın hakkından nasıl gelinir? İki biçimde: Ya öldürürsün, yani yok edersin ya da hapsedersin, başka deyişle, boyun eğdirirsin ve güçsüz kılarsın. Toplumsal kurguları *yok etmek*, benim için olanaksızdı; yalnızca

toplumsal bir devrim onları *yok edebilirdi.* O âna dek toplumsal kurgular sarsılmış, sendelemekte, pamuk ipliğine bağlı olabilirdi; ama ancak özgür toplumun doğuşuyla ve burjuva toplumunun bir daha dönüşü olmayan çöküşüyle gerçekten *yok olabilirlerdi.* Bu bağlamda benim yapabileceğim tek şey, bu toplumu temsil eden bir ya da iki kişiyi –fiziksel olarak öldürmek anlamında– yok etmek olabilirdi. Bu olasılığı incelediğimde tamamen aptalca olduğu sonucuna vardım. Benim, toplumsal kurguların zorbalığını temsil eden bu kişilerden birini, ikisini, hatta bir düzinesini indirdiğimi varsayalım. Sonuç ne olur? Toplumsal kurgular sarsılmış olur mu? Asla. Bu toplumsal kurguların yapısı, az sayıda kişiye, hatta tek bir kişiye bağlı olabilecek politik bir durumdan farklıdır. Toplumsal kurgularda kötü olan şey, kendileridir, bütünleri ya da onların temsil ettikleridir, bireyler değil. Dahası, toplumsal düzene bir saldırı daima tepkiye yol açar; durum yalnızca değişmemekle kalmaz, çoğu zaman daha da kötüleşir. Üstüne üstlük, suikasttan sonra bir de peşime düşüldüğünü varsayın, ki büyük olasılıkla böyle olur; peşime düşülür ve şu ya da bu biçimde ortadan kaldırılırım. Varsayalım ki, sermayeyi elinde bulunduran bu büyük para babalarından bir düzinesini ortadan kaldırdım. Tüm bunların sonucu ne olacak? Beni öldürerek, hapse atarak ya da sürgüne göndererek ortadan kaldırırlarsa anarşist dava bir elemanını yitirmiş olur; ama benim öte dünyaya gönderdiğim bir düzine para babası, burjuva toplumu, on iki elemanını kaybetmiş olmaz, çünkü bu toplumun bileşenleri savaşçılar değil, tamamen edilgen unsurlardır: 'Mücadele' burjuva toplumunun üyeleri arasında değil, bu toplumun üzerinde temellendiği toplumsal kurgular arasında olmalıdır. Ne var ki, toplumsal kurgular nişan alınabilecek kişiler değildir. Beni izleyebiliyor musunuz? Ben, düşman ordunun on iki askerini öldüren bir ordunun askeri değildim; düşman ulusun on iki sivilini öldüren bir asker gibiydim. Aptalca bir cinayet olurdu bu, çünkü tek bir savaşçı bile ortadan kaldırılmamış olurdu... Dolayısıyla, toplumsal kurguları tümüyle ya da kısmen *yok etmeyi* düşünemezdim. Bu durumda onları güçsüz kılarak boyun eğdirmeli, yenmeliydim."

Aniden sağ elinin işaretparmağını bana doğrulttu:

"İşte bunu yaptım ben de!"

Parmağını hemen indirip sözüne devam etti:

"Bu toplumsal kurguların ilki, en önemlisi hangisi diye düşündüm. Boyun eğdirmeye, güçsüzleştirmeye çalışmam gereken, herhangi biri değil,

bu olmalıydı. Bunların en önemlisi, en azından çağımızda, paradır. Nasıl paranın efendisi olabilirim, daha doğrusu paranın erkinin, zorbalığının efendisi nasıl olabilirim? Onun etkisinden, erkinden kurtularak, onun üzerine çıkarak ve onu güçsüz kılarak, en azından beni ilgilendiren yanıyla bunu yaparak. *Beni* ilgilendiren yanıyla diyorum, dikkat edin, çünkü savaşan *bendim;* herkes için yapsaydım bunu, ona egemen olamazdım, *yok ederdim* ve paranın kurgusu sona ermiş olurdu. Oysa, size daha önce kanıtladığım gibi toplumsal bir kurgu ancak toplumsal devrimle, başka kurgularla birlikte burjuva toplumu çökertildiğinde 'yok edilebilir'.

Bu durumda, paranın erkinin efendisi nasıl olabilirdim? Bunun en basit yolu onun etki alanından, yani uygarlıktan uzaklaşmak olurdu: Kıra gitmeli, kök yemeli ve kaynak suyu içmeliydim; çırılçıplak gitmeli ve bir hayvan gibi yaşamalıydım. Ama bu, gerçekleştirmesi çok güç olmasa da toplumsal bir kurguyla mücadele etmek olmazdı; dövüşmüş bile olmazdım. Kaçmaktı bu. Elbette kavgaya girilmezse gerçekten mağlup da olunmaz. Ama manevi olarak mağlup olunur, çünkü aslında gerçekten dövüşülmüş olunmaz. Dolayısıyla bir başka yöntem bulmak gerekiyordu – bir mücadele yöntemi, kaçış yöntemi değil. Bir yandan parayla mücadele ederken diğer yandan nasıl efendisi olurdum? Onun etkisinden, zorbalığından nasıl kaçabilirdim, üstelik onunla karşılaşmaktan çekinmeden? Tek bir yolu vardı... PARA KAZANMAK!

Etkisini hissetmemeye yetecek miktarda para kazanarak... Ne kadar çok kazanırsam etkisinden de o ölçüde kurtulmuş olacaktım. Bunu açıkça gördüğümde, tüm anarşist inancımla ve aydınlık bir bilincin tüm mantığıyla, anarşizmimin şu anki evresine –ticari ve banker evre– girdim."

Bir an gevşedi, çünkü coşkusu doruğa çıkmıştı. Sonra hikâyesine kaldığı yerden devam etti, hâlâ belli bir coşkunun izini taşıyordu:

"Anlıyorsunuz değil mi?.. Tamamen bilinçli olarak anarşist oluşumun başlangıcında karşılaştığım mantıksal düzeydeki güçlükleri kuşkusuz hatırlıyorsunuzdur. Ayrıca bunları çözüş biçimimi de hatırlıyorsunuzdur, ama yüzeysel olarak çözmüştüm; mantıkla değil, duyguyla. Bunun mantık yoluyla olmadığını siz de son derece isabetli olarak saptamıştınız..."

"Çok iyi hatırlıyorum."

"Ayrıca size daha sonra, sonunda gerçek anarşist yöntemi keşfettiğimde, bunları uygun biçimde, yani mantık yoluyla çözdüğümü de söylemiştim, hatırlıyor musunuz?"

“Elbette.”

“İşte hikâyesi! Karşılaştığım güçlükler şunlardı: Hangi amaç için olursa olsun, karşılığında *doğal,* yani bencilce bir karşılık olmadan çalışmak *doğal* değildir; hangi amaç için olursa olsun, en azından *bu amaca erişildiğini* bilmenin karşılığı olmadan çabalarımızı buna adamak da *doğal* değildir. Şimdi, bu iki güçlüğü, daha önceden tek, gerçek anarşist süreci keşfetmemi sağlamış olan akıl yürütme sayesinde nasıl çözdüğümü göreceksiniz. Gerçekten de bu sürecin sonucunda zengin oldum: *Bencilce bir karşılık buradan kaynaklanır.* Bu süreç aynı zamanda özgürlüğü de hedeflemektedir; ben kendimi paranın efendisi kılarak, yani kendimi onun erkinden kurtararak *özgürlük elde ettim.* Yalnızca kendim için edindiğim doğrudur; ama herkes için özgürlüğün ancak toplumsal kurgular yok edilirse mümkün olabileceğini, toplumsal devrim sayesinde mümkün olabileceğini size kanıtladım; ve ben, tek başına ben, bu toplumsal devrimi yapamam! Ama somut sonuç şudur: Ben özgürlüğü hedefliyorum ve özgürlüğü elde ediyorum – bu elbette benim erişebileceğim bir özgürlük, çünkü daha öteye gidemeyeceğim kesin. Bakınız, yürüttüğüm akıl, yalnızca bu süreci tek doğru süreç olarak tanımlamakla kalmıyor, dahası, bu türden her sürecin karşısına mantıksal olarak çıkarılabilecek güçlükleri çözüyor, bu da sürecin tek gerçek süreç olduğunu kanıtlıyor.

İşte bu yöntemi izledim. Şu amaca bağlandım: zengin olarak paranın kurgusuna hükmetmek. Başardım. Bu biraz zamanımı aldı, çünkü mücadele sertti, ama başardım. Bankerlikteki ve ticaretteki başarımın ne olduğunu size ayrıntılarıyla anlatmama gerek yok. Özellikle bazı ayrıntıları bakımından bu da dikkate değer, ama konumuzun dışında. Çok çalıştım, savaştım, para kazandım; daha çok çalıştım, daha çok savaştım, daha fazla para kazandım– hatta kesinlikle çok fazla para kazandım... Yöntemlerle ilgilenmedim –itiraf ediyorum ki dostum, her yola başvurdum–, stokçuluk, mali hile, hatta hileli rekabet. Ne yani, ben son derece ahlaksız ve doğal olmayan toplumsal kurgularla savaşıyordum, bir de kalkıp yöntemler üzerinde enine boyuna düşünecek miydim? Özgürlük için çalışırken bir de kalkıp zorbalıkla mücadelede hangi silahı seçmeliyim diye kılı kırk mı yaracaktım? Bomba koyan ve insanlara ateş eden aptal anarşist, öldürdüğünü gayet iyi bilir, oysa inandığı öğreti ölüm cezasını yasaklar. Ahlaka aykırı bir şeye suç işleyerek saldırmaktadır, çünkü bu ahlaksız şeyin yok edilmesinin bir suçu hak ettiğinin farkındadır. Yöntem seçiminde

aptallık yapar, çünkü size kanıtladığım gibi, bu yöntem *anarşist süreç olarak* yanlıştır ve tamamen olumsuzdur; ama bu yöntemin *ahlakı* konusunda zeki olduğunu gösterir. Benim yöntemim ise tamamen uyumluydu ve bir anarşist olarak, zenginleşmek için sahip olduğum her yolu kullanmam tamamen doğruydu. Pratik ve bilinçli bir anarşist olma yönündeki oldukça iddiasız düşü, bugün gerçekleştirdim. Artık özgürüm. Dilediğimi yapıyorum; elbette olanaklar ölçüsünde. Benim anarşist sloganım özgürlüktü; işte, özgürüm, şu an için, kusurlu toplumumuz içinde mümkün olduğunca. Toplumsal güçlerle savaşmak istemiştim; savaştım ve üstelik onları yendim!"

"Yavaş, yavaş!" diye karşılık verdim bunun üzerine. "Tüm bunlar çok hoş, ama görmediğiniz bir şey var. Yönteminizin uyması gereken koşullar, sizin de kanıtladığınız gibi yalnızca özgürlük yaratmak değil, aynı zamanda da *zorbalık yaratmamaktı*. Oysa siz bunu yarattınız. Vurguncu olarak, banker olarak, hayasız bir para babası olarak –kusura bakmayın, ama bizzat siz böyle nitelediniz kendinizi– bal gibi de zorbalık yarattınız. Savaştığınızı iddia ettiğiniz bu toplumsal kurguların herhangi bir temsilcisinden farkınız yok."

"Hayır, hayır, dostum, yanılıyorsunuz. Ben zorbalık yaratmadım. Toplumsal kurgulara karşı yürüttüğüm mücadelenin sonucu olan zorbalık benden kaynaklanmıyor, dolayısıyla ben yaratmadım: *Bu, toplumsal kurguların içinde zaten bulunuyordu, ben hiçbir şey katmadım.* Bu zorbalık, *tam da toplumsal kurguların zorbalığı.* Bu durumda, bunları ben ne *yok edebilirim* ne de *yok edilmelerini* dileyebilirim. Yüzüncü kez tekrarlıyorum size: Yalnızca toplumsal devrim toplumsal kurguları ortadan kaldırabilir; o âna dek, benimki gibi kusursuz bir anarşist eylem bunları ancak bastırabilir ve yalnızca bu süreci uygulayan anarşist için mümkündür; ama tek başına bu kurgulara kimse tamamen hükmedemez. Zorbalık yaratıp yaratmamak değildir önemli olan; *yeni zorbalıklar* yaratmamak ya da *zorbalığın olmadığı yerde* zorbalık yaratmamak önemlidir. Size söylediğim gibi, hep birlikte çalışan anarşistler birbirleri üzerinde etki sahibi oluyorlar ve *kendi aralarında,* toplumsal kurguların dışında ve bunlardan bağımsız öyle bir zorbalık yaratıyorlar ki, *bu* yeni bir zorbalıktır. Ben asla böyle bir şey yaratmadım. Hatta bunu yaratabilmem, *benim eylemimin içinde oluştuğu koşullar* nedeniyle olanaksızdı. Ben *bir* insanı özgürleştirdim: Kendimi. Çünkü benim eylemim, ki size gösterdiğim gibi, tek gerçek anarşist

eylemdir, daha fazlasını özgürleştirmemi sağlamadı. Ben, kimi özgürleştirebilme olanağım varsa onu özgürleştirdim, hepsi bu.”

“Pekâlâ... Anlıyorum... Ama bu tür bir savla, sonuç olarak toplumsal kurguların hiçbir temsilcisinin zorbalık uygulamadığı sonucuna varırız...”

“Çok doğru! Zorbalık, toplumsal kurguların işidir, onları temsil eden insanların değil. Onlar yalnızca, deyim yerindeyse kurguların bize zorbalık uygulamak için kullandığı *araçlardır.* Tıpkı bıçağın katilin kullanabileceği bir araç olması gibi. Ve siz elbette bıçakları ortadan kaldırarak katilleri yok edebileceğinize inanmıyorsunuz... Bakın; tüm dünyadaki sermaye sahibi büyük para babalarının *hepsini* ortadan kaldırın, ama *sermayeyi yok etmeyin.* Hemen ertesi gün sermaye, başka ellere geçerek, *yeni* mülk sahipleri kanalıyla zorbalığını uygulamaya devam edecektir. Şimdi, büyük para babalarını değil ama *sermayenin* kendisini yok edin, hiç para babası kalır mı?”

“Doğru, haklısınız.”

“Dostum, işin kötüsü, işin kötüsü diyorum, bana yöneltebileceğiniz tek suçlama, toplumsal kurguların zorbalığını birazcık –pek azcık– artırmış olmamdır. Bu saçma bir sav, çünkü size daha önce de söylediğim gibi, benim yaratmamam gereken zorbalık, ki zaten yaratmış değilim, tamamen başkadır. Ama bu savın da zayıf bir noktası var: Aynı akıl yürütmeyi izleyerek, vatanı için dövüşen generali de ülkesini *kendi ordusunun* askerlerinden, çarpışmada zafer kazanmak için feda etmek zorunda kaldığı askerlerden yoksun bırakmakla suçlayabilirsiniz. Ama savaşta kaybeden kazanır. İlke kazanmaktır; gerisi...”

“Pekâlâ. Ama bir şey daha var. Gerçek anarşist yalnızca kendisi için değil, diğerleri için de özgürlük ister. Bence, tüm insanlık için ister...”

“Hiç kuşkusuz. Ama bana göre tek gerçek anarşist süreç olan bu süreci izlerken, herkes kendini özgürleştirmelidir diye açıklamıştım size. Ben kendim için bunu yaptım; ben, hem kendime olan sorumluluğumu hem de özgürlüğe olan sorumluluğumu yerine getirdim. Peki niçin diğerleri, yoldaşlarım, aynısını yapmadı? Ben onları engellemedim – bunu yapsaydım ne büyük suç olurdu! Üstelik gerçek anarşist sürecin ne olduğunu bile onlardan gizlemedim; bunu keşfeder etmez, hepsine açık seçik belirttim. Daha fazlasını yapmamı engelleyen, bu sürecin kendisidir. Zaten ne yapılabilir ki? Aynı yolu izlemeye onları zorlamalı mıydım? Onları zorlayabilseydim bile bunu yapmazdım; bu onları özgürlüklerinden yoksun

bırakmak olurdu, bu da benim anarşist ilkelerime aykırıydı. Onlara yardım etmek mi? Bunu da aynı gerekçeyle yapamazdım. Asla yardım etmem, asla kimseye yardım etmedim, çünkü bu ötekinin özgürlüğünü zayıflatmak olur ve bu da benim ilkelerime aykırı. Aslında, bana yöneltiğiniz eleştiri, türümün tek örneği olmam. Görevimi yerine getirdim diye, kendimi elimden geldiğince özgürleştirdim diye niçin beni eleştiriyorsunuz? Niçin ödevlerini yerine getirmediler diye onları eleştirmiyorsunuz?"

"Pekâlâ. Ama eğer o insanlar sizin gibi yapmadıysa, kuşkusuz sizden daha az zeki olduklarından, yeterince irade sahibi olmadıklarından ya da..."

"Ama dostum, bu eşitsizlikler doğaldır, toplumsal değildir... Anarşizmin bu tür eşitsizliklerle işi yoktur. Bir kişinin zekâ ya da irade düzeyi, Doğa ile onun arasındaki bir meseledir; toplumsal kurguların kendisinin bununla bir alakası yoktur; ne yakından ne de uzaktan. Size dediğim gibi, insanlığın toplumsal kurgulara olan uzun süreli alışkanlığı sonucu sapmış olabilecek doğal nitelikler vardır; bununla birlikte bu sapma, doğanın bize verdiği niteliklerin oranında değil, bunları kullanma biçimimizdedir. Oysa, aptallıktan ya da irade yoksunluğundan kaynaklanan bir sorun, bu karakter özelliklerini kullanış biçimimizle asla bağıntılı değildir, yalnızca bu özelliklere sahip oluş oranımıza bağlıdır. Bu nedenle, tekrar ediyorum, bunlar kesinlikle doğal eşitsizliklerdir. Kimse bunlar üzerinde etkide bulunamaz, hiçbir toplumsal değişim bunları değiştiremez, nasıl ki beni daha uzun boylu ya da sizi daha kısa yapamazsak...

Elbette... elbette bu tiplerde, doğal niteliklerin gösterdiği kalıtımsal sapma, karakterin temellerine eriyecek kadar ileri gitmemişse. Herhangi biri köle olmak için doğmuşsa ve sonuç olarak kendini özgürleştirecek en ufak çabayı göstermiyorsa, o başka. Ama o zaman... bu durumda... bu durumda, özgür toplumla, hatta sıradan özgürlükle onun işi ne olur ki? Eğer bir insan köle olmak için doğmuşsa, onun karakterine aykırı olan özgürlük, onun için bir zorbalık olacaktır."

Kısa bir mola verdi; bense kahkahadan kırılıyordum.

"Hiç kuşku yok," dedim, "gerçek bir anarşistsiniz siz. Ama sizi iyice dinledikten sonra, sağda solda sürünürken gördüğümüz şu anarşistlerle sizi karşılaştırınca gülmekten kendimi alıkoyamıyorum..."

"Azizim, defalarca söyledim size, hatta kanıtladım, tekrar ediyorum; onlarla benim aramdaki tek fark şudur: Onlar kuramsal olarak anarşist, bense *hem* kuramda *hem* uygulamada anarşistim; onlar mistik anarşistler,

ben bilimsel anarşistim; onlar boyun eğen anarşistler, bense savaşan ve kendini özgürleştiren bir anarşistim. Tek kelimeyle: Onlar sözde anarşist, bense tek gerçek anarşistim."

Bunun üzerine sofradan kalktık.

2. İtalik sözcüklerin altı Pessoa tarafından elyazmasında çizilmiştir. (Ç.N.)

EK

(eklemeler ve değişkeler)

Burada sunulan ve Pessoa’nın ünlü “bavul”unda bulunmuş metinler, yazarın 1922’de yayınlanmış metne dahil etmediği değişkeler ya da eklerdir. Banker’in konuştuğu kişinin psikolojisini (ve genellikle belirsiz tavrını) derinleştirirler ve metnin adım adım gelişmesine, özellikle başlangıç, sonuç ve savların güçlü olduğu kimi bölümleri özümsememize yardımcı olurlar.

Ayrıca, Pessoa’nın 1935 tarihinde dostu Adolfo Casais Monteiro’ya gönderdiği bir mektupta belirttiği gibi, Pessoa ilk metni tümüyle elden geçirmeyi tasarlıyordu ancak ölümü buna engel oldu. *Anarşist Banker*’in bu farklı versiyonlarının taşıdığı büyük önem burada yatmaktadır.

Bu çeşitli metinler, Lizbon Ulusal Kütüphanesi’nin Pessoa Bölümü’nde, doğal olarak dağınık biçimde bulunmaktadır. Yapıtın son basımını yayına hazırlayan Bayan Manuela Parreira da Silva bu parçaları, ana metnin mantık ve tutarlılığına en uygun olacak biçimde düzenlemiş; herhangi bir parçanın, değişkeye ya da akışa gönderme yaptığı bölümleri gerektiğinde belirtmeye özen göstermiştir.

Biz de Fransızca metnin temel aldığı Portekizce baskıdaki sırayı izledik. Notlar, Portekizce baskıyı yayına hazırlayana aittir ve “Y.H.N.” olarak belirtilmiştir. (Y.N.)

Kısacık kesmemiş olsaydı son derece gür olacak bıyığını sıvazladı. O konuşmasına devam edince ben de onu dinlemek için gözlemlemeyi bıraktım.

"Nasıl bir irade gücü var sizde! Nasıl bir irade gücü bu!" Banker ve ben, ikimiz de güldük.

Bu adam gençliğinde nasıl biriydi? Daha önce defalarca baktığım gibi yine baktım ona, ama bu kez yepyeni bir gözle. Güçlü ve sağlam yapılı bu adamın gayet ortalama olan boyu, oturduğunda fark edilmiyordu. Biraz yorgun gözlerinin ve kalın kaşlarının üzerinde oldukça geniş bir alın olmasaydı yüzü kaba olurdu. Yanan purosuna gözlerimi diktiğimde, ellerinin kuru ve fiziğinden beklenmeyecek kadar uzun olduğunu ilk kez fark ettim. Konuşmaya başlayınca, daha fazla inceleyemedim.

Lokanta sessiz, neredeyse boştu. Uzun uzun ve gönlümüzce konuşmuştuk, ama sohbet gitgide tavsamıştı, bir ölü gibi cansız aramızda yatıyordu.

Sohbeti canlandırma çabasıyla, aklımdan geçiveren bir anıyı uçarken yakaladım. Kafamı kaldırdım ve gülerek ona baktım; çok sakin ve ölçülü, söze başladım:

"Eskiden sizin anarşist olduğunuz söylenmişti bana..."[3]

"Rusya'nın şu anki durumu bana neyi hatırlatıyor biliyor musunuz?"

"Neyi?"

"Bir Cizvit okulunu. Ama Cizvitlerde hiç olmazsa dinin açıklaması vardır; onlarda bu da yok. Komünistler, mazeretsiz Cizvitler!"[4]

Biliyorsunuz, çocuklar aşırı derecede yemek yer.

Gülümsediğimin farkında bile değildim.
“Sizi güldüren nedir?”
“Kovduğunuz şu ortak, gelip elinizi sıkmış olan...”
“Elbette; neyse ki ondan başkası yok. Eee?”
“Hiç.”
“Hayasız biri olduğumu mu düşünüyorsunuz?”
“Bunu demek istemedim...”
“Demek istemediniz ama içten içe düşündünüz... Elbette hayasızım.”

“Dinleyin. Yoğun bir şekilde düşünülen fikirler aynı yoğunlukla hissedilir. Bu dünyadaki hiçbir şey –en soyut düşünce de dahil– köklerini insanın yüreğine daldırmadan yaşayamaz. Yüreğinizde insanlığa yönelik entelektüel bir aşk mı görüyorsunuz? Soyut bir adalet duygusu mu? Bırakın tüm bunlar dolaşsın; zaten fazla ileriye gidemezler, çünkü dolaşacak bacakları yoktur.

Adalet kavramı mı? Hepimizde var, peki ama ne yapıyoruz? Papazların nutuklarından farkı yok bunların! İşte, söylenebilecek tek şey bu. Ya merhamet? Ne merhameti gösteriyoruz ki? Dostum, bir kuramı benimsemek başka şeydir, gerçekten benimsediğini hissetmek başka şeydir. İkisi arasında büyük farklılık vardır – temel bir farklılık. Her şey de bu noktada yatıyor zaten. Ama bu ‘her şey’in içinde biz yokuz...[5]

Bu tiplere, büyük bir iyilik yapıp sözde anarşist diye adlandırarak büyük bir lütufta bulunuyorum. Çünkü dostum, tek anarşist benim!”

Ve muzaffer bir edayla hesabı istedi.[6]

“Açıkçası, birkaç gün önce, sizin hakkınızda eğlenceli bir şey söylendi bana.”[7]

“Ne dediler? İyi bir şey değildir kesinlikle.”

“Ne iyi ne kötü. Yalnızca, eğlenceli buldum söyleneni. Eskiden sizin anarşist olduğunuzu söylediler.”

“Yanlış bu, ama yanlış olan ‘eskiden’ kısmı. Geçmişte de anarşisttim, şimdi de anarşistim ben.”

“Ooo, bu da pek fazla artık! Siz ha... Evet, anlıyorum; kuramsal olarak anarşistsiniz. Anarşist kuramın iyi olduğunu ama uygulanamayacağını ya da en azından banker ve büyük tüccar olarak sizin yaşamınıza uygulanamayacağını düşünüyorsunuz.”

“Hiç değil. Ben hem kuramsal olarak hem de uygulamada anarşistim. Banker ve büyük tüccar olduysam bu, anarşist inançlarıma *rağmen* değil onlar *sayesindedir.”*

“Durun hele, hiçbir şey anlayamıyorum. Anarşizminiz ile işleriniz arasında bir anlamda neden sonuç ilişkisi kuruyorsunuz?”

“‘Bir anlamda’ değil, tamamen öyle. Ben, anarşist ilkelerime –bilinçli ve kasıtlı olarak– uygun davranmak için banker ve büyük tüccar oldum.”

Ağzım açık kaldı. Bir şaşkınlık perdesini uzaklaştırırmışçasına elimle hafifçe alnımı sıvazladım ve nihayet konuşmayı başarabildim:

“Biraz düşünelim: Aksayan bir yan var. Genellikle tartışma konusu olan da budur: Bir tanım sorunu olduğuna kuşku yok.”

“Nasıl, tanım sorunu?”

“Şöyle: Anarşizmden söz ediyoruz ama daha tanımını bile yapmadık. Birbirimizi anlamıyoruz ya da en azından ben sizi anlamıyorum. Anarşizmden farklı şeyler anlıyor olmamız çok muhtemel. Siz ne anlıyorsunuz, söyleyin bana.”

“Ben anarşizmden, insanlar arasında yalnızca Doğa’ nın yarattığı farklılıkların ya da eşitsizliklerin olması gerektiğini; Doğa’nın bize yüklediğinden başka bağların ya da kötülüklerin insanlara dayatılmaması gerektiğini; ve sonuç olarak, ister aristokrasi olsun ister para, eşitsizlik yaratan tüm toplumsal sözleşmelerin, tüm kastların ortadan kaldırılmasını yüksek sesle ve güçlü biçimde savunan aşırılıkçı bu toplumsal öğretiyi anlıyorum. Aynı zamanda, Doğa’ya aykırı tüm toplumsal sözleşmeler; vatanlar, dinler, evlilik vesaire de ortadan kaldırılmalıdır. Siz de bunu anlamıyor musunuz anarşizmden?”

“Dostum, hiçbir şey anlamadım; durum tamamen bu. Söyleyin bana, deliriyor muyum?”

Banker gülmeye başladı.

“İyileşme arzunuz var mı? Bu durumda sizi ben iyileştireceğim. Tedavi biraz uzun sürer, ama tamamen etkilidir.”

“Hangi tedavi?”

“İsterseniz her şeyi açıklayayım size: Nasıl anarşist olduğumu, anarşizmim sayesinde nasıl banker ve büyük tüccar olduğumu, banker, büyük tüccar ve hatta, bildiğiniz gibi stokçu olarak anarşist ilkelerime hiç olmadığı kadar nasıl sadık kaldığımı size açıklayayım. Bu biraz vaktimi alacak ama ikna olacaksınız. Bu yüzden size tedavinin biraz uzun ama etkili olduğunu söyledim. İster misiniz?”

“Hem de nasıl! Haydi başlayın!”

“Bildiğiniz gibi, burjuva dilinde ‘mütevazı insanlar’ denen kişilerin arasında, başka bir deyişle, emekçi sınıftan yoksul insanlar arasında doğdum. İnsan yoksulsa ama üzerinde bir burjuva cilası varsa, onlara ‘küçük insanlar’ denir. Çalışıyor ama belli bir rahatlık içerisindeyse, ‘halktan insanlar’ denir. Bense, ‘mütevazı koşullarda’ yaşıyordum.”

Gülümsedim. O devam etti:

“Ben ‘yoksul’ derken, gerçekten yoksulu kastediyorum: geçinecek parayı kazanamayan, ilaç gibi en zorunlu ihtiyaçları alamayan, çaresiz bir aile. Çalışıp da ‘rahat edecek’ kadar kazanıldığında, buna refah denir.”

“Bu kelime için mantıklı olsa da alışıldık anlam bu değil.”

“Değil elbette. Bu nedenle size açıklıyorum.”

Tabakasından bir puro çıkardı, sert bir hareketle ucunu kesti, hızla ama sevgiyle yaktı ve ilk dumanı ciğerlerine çekerken dalgın bir edayla düşünüyor gibiydi; sonra aniden bana dikti gözlerini; bir tür entelektüel karar almıştı.

“Size dediğim gibi, yoksul insanların arasında doğdum. Babam, annem, erkek ve kız kardeşlerim, ayrıca onlardan birinin karısı ve oğluyla birlikte evde tam on iki kişiydik. Beşimiz çalışıyorduk: babam, iki erkek kardeşim ve ben (diğerleri çok küçüktü), bir de terzi olan yengem. Elbette anarşizmle ilgilenmeye başladığım dönemden söz ediyorum. (Başımı salladım.) Dördümüz çalışıyorduk ve her birimiz ancak kendini geçindirecek kadarını kazanıyordu – kendini uygun biçimde besleyip giyinecek kadarını yani. Böyle bir evde nasıl yaşanılır, beslenilir ve giyinilir, orasını siz düşünün artık. Ama, beynimi kendi kendime kullanmaya başladığım dönemde ailem ve ben, böyle yaşayıp gidiyorduk işte.”[8]

“Anlamıyorum. Emekçiler arasındaki hangi farklılıktan söz ediyorsunuz? Bir çırağın memur kadar kazanmasını ya da günde on saat

çalışan birinin yedi saat çalışan kadar kazanmasını mı istiyorsunuz?"

"Hayır, bu değil. Ben tipograftım. Ama, matbaanın hemen yakınındaki berber çıraklarının, en azından o dönemde, benden daha fazla kazandıklarını çok iyi biliyordum. Hem de bahşiş hariç. Ve, burjuva sistemin çerçevesi içinde kalınsa da kalınmasa da, bir tipografın emeğinin bir berberinkinden insani ya da toplumsal bakımdan niçin daha az değerli olduğunu anlayamıyordum. Dahası, basit bir tipograf olan benim de, elindeki belle toprağı eşeleyip duran yoksul bir köylüden niçin daha fazla kazanması gerektiğini de (ki durum buydu) açıkçası anlayamıyordum, adil bulmuyordum. Bunun ekonomik terimlerle kolaylıkla açıklanabileceğini gayet iyi biliyordum; ama beni isyana sürükleyen tam da bu 'ekonomik terimler'di. Bu tür sonuçlar üreten böyle bir ekonomi benim için bir adaletsizlik ve zorbalıktı, hâlâ da böyledir.

İşçiler sorunun bu yanını her zaman görmezler. Demek istediğim, gözlem gücünü her zaman bu denli ileriye götürmezler.

"Bunun gayet iyi farkındayım, ama ben bunu yapıyordum. Asla aptal biri değildim, Tan... sayesinde – yani, bilmediğim bir şeyler sayesinde..."

Karşılıklı gülümsedik.

"Elbette tüm bunların burjuva toplumundaki bir çatlaktan kaynaklandığını ve benim daha az kazanmamın berberin hatası olmadığını, dahası, köylünün de benden az kazanmasının benim hatam olmadığını anladım. Çünkü burjuva sistemi çarkın çeşitli dişlilerinin oyunuyla, benden çok berberin üzerine, köylüden çok da benim üzerime titriyordu. Aynı sistem, ufacık bir odada dikiş diken, küçük bir terzi olan yengemden çok, modaevi terzisini kolluyordu, benden çok patronumu, yoksul köylüden çok büyük toprak sahibini kolluyordu.

Tüm bu adaletsizlikleri her gün –her gün ve her gece– düşüne düşüne sonunda isyan ettim. Zaten başka bir şey düşünmek zordu. Uyanır uyanmaz annemin şikâyetlerini ve babamın acı acı yakınmalarını –ekmeksiz bir ev, düşünsenize, dostum...– işitmek bana yetiyordu. Sonra da yeni tartışmaları işitmem için sofraya oturmam yetiyordu, sonu gelmez şikâyet ve dalaşmalardan tutun da sofrada bulunan şeye kadar, yani on bir kişiyi beslemek için beş kişinin getirdiği paraya kadar her şeyi içeren tartışmalar... Evet, bütün bunlar ve dahası... Bana sırtımda sefil bir gömlek olsun yetiyordu, en iyi durumda delik deşik bir gömlek, çoğu zaman da kir pas içinde. Kara kışa bir gömlekle dayanıyordum. Kendime bir pardösü satın

alabilmem için aylığımın tümünü kendime ayırmam gerekirdi; bu durumda da ben dahil evdeki herkes, hepimiz açlıktan geberirdik... Neyse, sonuçta her gün böyleydi..."[9]

"Anarşistin ideali öncelikle özgürlüktür; sonra özgürlük yoluyla eşitlik, nihayetinde ise özgürlük içinde eşitlik yoluyla kardeşliktir. Şunu unutmayın: Anarşist sistemde, eşitlik olarak var olabilecek şey özgürlükle birlikte gelmez, ondan kaynaklanır. Burjuva ve anarşist sistemler arasında ara bir sistem olması için ve birinden diğerine yumuşakça geçebilmek için, bu ara sistemin burjuva sistemden daha fazla özgürlük içermesi gerekir. Tersi durumda, bu, anarşizme doğru atılmış bir adım olmaz. Özgürlükte bir artış görülmezse, üstüne üstlük bir de azalırsa, burjuva sisteminin yerine farklı (ya da denk) bir sistemin geçmesinden başka bir anlama gelmez bu. Burjuva sisteminin yerine, bu noktada ona denk bir başka sistemi koymak, bütün çabaları feda edip, hatta belki de kan döküp, sonuçta toplumun aynı kalmasına yol açmak olur. Merkezden çok uzaktaki bir evi terk edip şehrin öteki ucuna, merkezden ilki kadar uzak yeni bir konuta taşınmak için vakit ve para harcamaya benzer bu.

Sorun, kapitalizm ile anarşizm arasında 'geçiş sistemi' olarak kabul edilebilecek ve özgürlükler bakımından kapitalizmden üstün olması bir yana, en azından dengi olabilecek hiçbir sistemin ortaya çıktığının görülmemesidir. Sosyalizm ile komünizm eşitlik fikri üzerinde temellenir. Ama özgürlük pek dert edilmez. Bireycilik üzerinde temellendiğinden en azından özgürlüğün tohumunu içeren burjuva sisteminden daha kötü zorbalıklardır bunlar. Sosyalizm ile komünizmin temellendirdiği ise mutlak erk sahibi bir Devlet'tir. Bütün insanları bu canavarın, öldürülecek bir bedeni bile olmayan bu Mutlak Kral'ın altında eşit kılarlar. Her ikisinde de burjuvazi her şeyini yitirir, emekçinin ise kazanacağı hiçbir şey yoktur. Burjuva köle değilken köle olur; burjuvanın dengi olmuş işçi, kendini yeni bir efendiyle birlikte bulur ve önceden olduğu gibi yine köledir. Burjuva sisteminde bir emekçi, her şeye rağmen ve emeği sayesinde ya da şans sonucu veya herhangi bir başka gerekçeyle kendisi için biraz para toplayabilir, toplum içinde yükselebilir, belli bir oranda özgürlük –en azından paranın sağlayabileceği oranda– elde eder. Sosyalist ya da komünist rejimde ise hiçbir umudu yoktur. Bu, cehennemin yeryüzünde

kusursuzca geçekleşmesidir ve cehennemde, göründüğü kadarıyla, herkes eşittir.

Görüyorsunuz, hangi biçimde olursa olsun, ne sosyalizmi ne de komünizmi, anarşizme varmanın aracı olarak kabul edebilirim. Nedeni basittir: İlerlemenin en iyi yolu geri geri gitmek değildir. Gerçek şu ki, sosyalizm de komünizm de nefret rejimleridir; ama nefret rejimleri varlığını sürdüremez – böyle olması da insanların yararınadır."

"Nefret rejimleri mi? Nasıl yani?"

"Sosyalizmin ve komünizmin hedefi emekçiyi yükseltmek değil, burjuvayı indirmektir. Emekçi ise aynı noktada, hatta söylediğim gibi daha kötü noktada kalır. Burjuvanın yitirdiği şeyden yararlanan asla emekçi değildir. Anarşizm ise tersine bir sevgi rejimidir, sevilen insanlara baskı uygulamaya çalışılmaz."

"Tamam, düşüncelerinizin akışını izleyebiliyorum. Ama, kapitalizm ile anarşizm arasında herhangi bir geçiş sistemi gerçekten var mıdır?"

"Varsa da ben bilmiyorum. Ve açıklamalarım sırasında göreceksiniz ki, aslında böyle bir sistemi gerekli görmüyorum. Ama ikinci noktaya gelelim: Anarşist sistemi bir yana bırakarak, –çünkü en azından geçici olarak uygulanamaz olacaktır– anarşizmden daha az radikal ama şu anda ya da yakın gelecekte uygulanabilir olan bir antikapitalist rejimin benimsendiği durumu düşünelim. Sosyalizm ve komünizm, daha önce göstermiş olduğum gibi bir fiyaskodur; ve geçiş sistemi olarak bir fiyaskoysalar, kesin sistem olarak (bunu düşünmek bile ürpertiyor!) daha da çok fiyaskodurlar. Tekrar ediyorum, başka sistem bilmiyorum. Dolayısıyla, anarşizm yaşayabilir mi ya da nispeten yakın bir gelecekte yaşayabilir mi, bunu incelememiz gerekir.

Öncelikle, bu 'nispeten yakın' hikâyesini ortadan kaldırmakla işe başlayalım. Bizim peşinde koştuğumuz şey, özgürlük yoluyla insanlığın iyiliğini sağlamaktır. Bizim istediğimiz şey, insanlığa bu iyiliği getirecek sistemi oluşturmak için harekete geçmektir. Buraya kadar her şey bize bağlıdır. Buna karşılık, bize değil ama doğal yasaların oyununa bağlı olan, bu hedefe erişildiği andır. Sonuç olarak, bilmemiz gereken tek şey, anarşist toplumun yaşayıp yaşayamayacağıdır.

Dolayısıyla, bu 'yaşayabilirliğin' ne olduğunu tanımlamakla işe başlayalım. Anarşizm söz konusu olduğunda elbette ki içinde bulunduğumuz çağda, doğrudan doğruya burjuva toplumundan kaynaklanan

gelenek ve tavırlara –davranış, hissediş ve düşünüş biçimleri– batmış çağımızda yaşayabilirliğini sorgulayacak değiliz. Burjuva sistemi çerçevesinde anarşizmin yaşayıp yaşayamayacağını sorgulamak da aynı şey olur. Aslında, anarşizmin insan doğasına aykırı olup olmadığını sormak önemlidir. Eğer aykırı değilse, bu durumda yaşayabilir; eğer yaşayabilirse ve biz de inatla bunun için savaşmaya devam edersek, o zaman anarşizmin zafere ulaşacağı gün gelecektir.

İnsan doğası iki öğeden oluşur: korunma içgüdüsü ya da cinsel içgüdü gibi doğal içgüdüler ve tüm diğer insanlarla aynı özlemi duymak olarak görülebilecek olan toplumsal içgüdüler. Şunu unutmayın ki, dinsel duygunun temelini, daha doğrusu din duygusunun kendisini oluşturan şey, en yüksek insani duyguyu –eğer bu terimi en geniş anlamıyla ele alırsak– yaratan şey, ortak ideal kardeşliğidir.

İnsanlar özgürlüğün en yüksek iyilik olduğunu, hepimizin ancak özgürlük içinde eşit olabileceğimizi ve kardeş olarak birbirimizi sevebileceğimizi anladıklarında, çünkü o zaman fiilen kardeş oluruz, işte o zaman anarşist, ideal dinsel evreye erişmiş olur. Oysa, bir ideal ya da bir özlem bu evreye eriştiğinde, –dinler tarihinin tümüyle kanıtladığı gibi– kendini kaçınılmaz olarak dayatır; ve bunu, insani duyguların en yüce ve en deriniyle, en insanisi ve en katışıksızıyla tam bir uyum içinde olduğu için –kısacası insanlığın kendisiyle, tüm insanlıkla uyum içinde olduğu için– yapar.

İnsan, adım adım bile olsa, tüm bunları anlayabilir mi diye düşünüyorsunuz. Neden olmasın? Kapitalist sistemin kendisi, bireyci sistem olarak özgürlüğün avantajlarını ve güzelliğini göstermektedir; ama aynı zamanda özgürlüğü ezen bir sistem olarak, özgürlüğün zorunluluğunu ve özgürlüğü ezen adaletsizlikleri ortadan kaldırma zorunluluğunu gösterir. Buna ikna olmaları için insanlara zaman mı gerekli? Kuşkusuz gereklidir. Ama bu inanç insan doğasıyla uyumlu olduğundan sonunda ortaya çıkar; eylem halindeki özlemin ifadesi olan dinsel içgüdüyle uyum içinde olduğundan kendini dayatabilir; içinde yaşadığımız toplumsal sistem tarafından –hem olumlu hem olumsuz– teşvik göreceğinden, beslenebilecek ve yavaş yavaş oluşabilecektir. Böylece anarşizm temel insan doğasıyla uyum içinde olur, çünkü hiçbir doğal içgüdüyü engellemez; aynı zamanda üstün insan doğasıyla da uyum içindedir, çünkü dinsel ruhuna kavuşur. Dolayısıyla anarşizm tam anlamıyla yaşayabilir bir şeydir.”

Aslında bir söylev halini almış konuşmasına bir an ara verdi. Biraz yorulmuşa benziyordu. Garsona bir göz atarak parmağıyla kadehini işaret etti. Garson kadehe konyak doldurdu. Ben de istemediğimi belirten bir hareket yaptım. Banker kadehini bir dikişte bitirdi ve biraz düşündü. Benim aklıma bir itiraz geldi:

“Toplumsal bir özlemin dinsel evreye eriştiğinde kendini mutlaka dayattığını söylediniz ve dinler tarihini andınız. Bu savı kabul ediyorum, ama size şunu sormalıyım: Bir kez zafere ulaştıktan sonra, doğmasına yol açmış olan ideali gerçekten dayatmamış, hatta korumamış tek bir din var mıdır? Hıristiyanlığa bakın. Din evresine erişti ve kendini dayattı, bu kesin. Peki uyguladığı Hıristiyanlık mıdır? Hıristiyan uygarlığı, Hıristiyan ilkelerle uyum içinde miydi, bugün uyum içinde midir? Barış, bütün insanları sevmek, merhamet, erdem –Hıristiyanlıkta bulunan her şey–, tüm bunların Hıristiyan uygarlığında açıkça ortaya çıktığına gerçekten inanıyor musunuz?..”

“İnanmıyorum elbette. Sanıyorum şunu söylemek istiyorsunuz; anarşizm dinsel evreye eriştiğinde kendini gerçekleştirmiş olacağından, uygulamada bizzat kendi ilke ve ideallerini ihmal edecektir, tıpkı Hıristiyanlığın yaptığı gibi.”

“Çok doğru.”

“Ama dostum, Hıristiyanlığın uygulanışındaki kusur, doğa karşıtı bir din olmasından, öncelikle neredeyse tüm insani içgüdülere karşı çıkmasından, sonra da doğaüstü olmasındandır. Ve doğaüstü olan şey, iki açıdan doğa karşıtıdır: Çünkü kendi içinde doğaüstüdür ve özü gereği görünmez ve doğrulanamaz olan doğaüstülük söz konusu olduğunda, bütün insanların onayını ve inancını elde etmek olanaksızdır. Tadı nefis olan şu konyak hakkında aynı fikirde olabiliriz, çünkü onu tadabiliyoruz; peki onu imal etmiş olan Fransız’ın kim olduğu konusunda aynı fikirde olmamızdan daha kolay değil mi bu? Aynı şekilde, insanların, gerçekliği hakkında en ufak bir fikir sahibi olamayacakları bir göğe ya da bir tanrıya özlem duyduklarını görmektense, özgürlüğe özlem duymalarını sağlamak çok daha kolay, çok daha doğal ve çok daha [?], çünkü bunun ne olduğunu biliyorlar. Zaten, bir özlemin dinsel evreye eriştiğinde kendini daima dayattığı olgusunu tarihsel bir gerçek olarak belirttiysem bunun nedeni, anarşizmin kusursuz biçimde yaşayabilir olduğunu kanıtlamaktır, yeter ki bu evreye erişilsin. Ben anarşizmi hiçbir dinle karşılaştırmadım, hem zaten,

bunu yapamam. Anarşizm, insanın kalbine Doğa'nın yerleştirdiği doğal dinsizliktir. Dinsel lafları kullanıyorum görüyorsunuz, ama eksi işareti varmış gibi yapıyorum. Siz de bu şekilde kullanın; uygun olur."

"'Dinsel durum' yerine 'mistik durum' demiş olsaydınız, hiç itirazım olmazdı."

"Doğru. Tamamen haklısınız. Böyle demeliydim. Ama anlıyorsunuz beni, değil mi?"

"Şimdilik, gayet iyi anlıyorum."[10]

"Hayır, utanmam ben. Niçin utanacakmışım ki? İnsanlığın özgürleşmesi için çalışırken nasıl utanılır ki?"

Neredeyse gülecektim, ama kahkaham daha ağzımdan çıkmadan söndü. Banker, açık bir samimiyet ve sıcaklıkla konuşuyordu.

"Gerçek bir Cizvit okulu. Bu şeyin –adı ne ki bunun?– ah, evet, onların sloganları *perinde ac cadaver,*[11] burada ne ölçüde gerçekleştiğini bir Cizvit görse, öfkeden köpürür. Cizvitlerin en azından Öte Dünya özrü var. Komünistler ise dostum, mazeretsiz Cizvitler."[12]

"Yine de sosyalist ya da komünist olan çok sayıda entelektüel –profesörler, ileri düzeydeki öğrenciler ya da aynı türden başkaları– var. Genelde bunlar o ünlü 'yoksul sınıflar'dan gelmiyorlar, aç değiller ve..."

"Bırakın bunları dostum. Siz belki de benim –ki ben, bir asi nasıl doğar bilirim– tüm bu it heriflerin samimiyetine gerçekten inandığımı hayal ediyorsunuz? Anarşizm gibi bir şeye, benim yaşadıklarımı yaşamamış biri inanırsa [...] Onların birbirlerinin samimiyetine inandıkları besbelli: Hiç zeki olmamasına rağmen zeki olduğunu sanan, iyi biri değilken kendini iyi sanan, yakışıklı değilken yakışıklı sanan bir yığın insan var. Vız gelir tırıs gider! Asi olmak için insanın isyan gerekçelerini kendi içinde hissetmiş olması gerekir. Yoksa bir aziz olunur, çünkü kişisel deneyim olmadan, yalnızca yürek sayesinde insanlık sevgisini bir tek azizler hisseder."

"İyi ama Kropotkin var, Tolstoy var..."

"'Bir de İsa' diye ekleyebilirsiniz. Ama onlar da benim gözümde aziz. Sonuçta, sizce dünyada kaç tane Kropotkin ya da Tolstoy var ki? Unutmayın: İsa da halktan biriydi ve elbette o da tüm bunları yaşadı."

“Sonuçta siz dindaşlarınızın tipik inançlarını paylaşmıyorsunuz. İsa’nın tarihsel varlığına inanıyorsunuz.”

“İnanıyorum da diyemem, inanmıyorum da. Yalnızca sizin anlayabileceğiniz savlardan yararlanıyorum, siz bir İngiliz olsaydınız ve başka dil konuşmasaydınız da tüm bunları size İngilizce söylerdim.”[13]

“Peki bu durumda, bu ‘entel’lerin ve benzerlerinin komünist olmasını neye bağlıyorsunuz?”

“Aslına bakarsanız... Gerekçe herkes için aynı olmayabilir. Kimileri için snobluk denen şu pislik olabilir. Başkaları için dine karşı çıkışın en modern biçimidir bu. Size daha önce söylediğim gibi, köle olmak için doğmuş olan bazıları ve Ruslar gibi, kendilerine buyurulduğunu görmeyi şiddetle arzulayanlar takıldıkları mekânların ya da okuduklarının etkisiyle komünist olmuş olabilir. En yaşlılar ve en gençler için, olayın cinsel yanı da vardır. Serbest aşk –ben anarşist yoldaşlarım arasında saptadım bunu– iktidarsızlardan ve otuzbir çekenlerden daima büyük lütuf gören bir kuramdır.”

“Ya kadınlar, öyle gözüküyor ki...”

“Ah, evet...”

“Yanımızda oturan bir hanım var,” diye sözünü kestim hızla.

Banker bir an sessiz kaldı; bu suskunluktan yararlanıp purosunu yaktı.

“Açıklamamıza devam edelim,” diye hatırlattım ona.

Banker başını salladı. Bir süre sonra sözüne devam etti:

(“Ne diyecektiniz bilmiyorum, ama ağzınızdan kaçırdığınız şey bana yeter.”)[14]

“Zorbalık, daima zorbalıktır,” diye devam etti Banker. “Burjuva sisteminin toplumsal zorbalığının yerine, niçin sosyalist ya da komünist sistemde olduğu gibi devlet zorbalığını geçirelim? Bu, bir mahkûmu 23 numaralı hücreden 24 numaralı hücreye geçirmeye benzer.”

“24 numaralı hücre daha konforlu olabilir,” diye sözünü kestim gülümseyerek.

“Kuşkusuz, ama tek gerçek konfor özgürlüğün konforudur! Bakın, bırakın devam edeyim, daha doğrusu itirazınıza cevap vereyim. Burjuva sistemi ile anarşizm arasında herhangi bir geçiş sistemi niçin seçmediğimi soruyorsunuz bana. Aslında, bunu iki biçimde düşünebilirsiniz: Bu geçiş sistemi mutlak çözüm olarak benimsenebilir ve daha fazla uygulanabilir

olduğundan ya da uygulanamazlığı daha az olduğundan anarşizme tercih edilebilir; ya da bu geçiş sistemi şu an için çözüm olarak benimsenebilir ve buradan yola çıkarak adım adım ilerlenebilir ve gereksiz bölümlerin art arda elenmesiyle sonunda anarşist duruma erişilebilir. Evet, bu iki varsayımı tek tek inceleyeceğim...”

3. Bu durumun değişik hallerini ve gelişmesini hikâyenin başında buluruz. (Y.H.N.)

4. Bu tema, biraz daha ileride, daha gelişmiş bir biçimde yeniden ele alındı (fragman, s. 72) Bu bölüm, kuşkusuz ki, 1922 versiyonundaki “Zaten, okuma yazması olmayan ve mistik bir halktan ne beklenir ki?” cümlesinin ardından gelmeliydi. (Y.H.N.)

5. Değişke: Ve bu meseleye herkes dahildir, biz bile. (Y.H.N.)

6. Bu metnin, hikâyenin sonunun bir değişkesi olduğu kesindir. (Y.H.N.)

7. Hikâyenin başlangıcının yeni değişkesi. (Y.H.N.)

8. Bu metin muhtemelen, “Dinleyin. Lizbon’un işçi sınıfında, halktan insanlar arasında dünyaya geldim,” (s. 17) diye başlayan bölümün yerine geçecektir. (Y.H.N.)

9. Görüleceği gibi, bu parçanın başında Banker’in konuştuğu kişinin dile getirdiği itirazın devamına, –1922’de yayınlanan metinde yer alan– Banker’in uzun monoloğunun hiçbir yerinde rastlanmamaktadır. Dolayısıyla, (belki de hiç kaleme alınmamış) başka bir metnin eksik olduğu ve yukardaki parçanın bunun devamı olduğu sonucu çıkarılabilir. (Y.H.N.)

10. Tüm bu metnin, “Peki, o halde bu aşırı çözümü niçin seçtiniz?” (s. 20) sorusuna Banker’in cevabının bir değişkesi olduğu açıkça görülmektedir. (Y.H.N.)

11. (Lat.) Bir ceset gibi. (Ç.N.)

12. Bu paragraf daha önce anlatılan fikri açıklıyor. (s. 60) (Y.H.N.)

13. Bu parça, Rus Devrimi’ne yapılan göndermeyi (s. 25) tamamlayıcı bir ek ya da açılım olabilir. Aynı tema, sonraki sayfalarda tekrar ele alınacaktır. (Y.H.N.)

14. Cümle yazar tarafından sonradan eklenmiştir. (Y.H.N.)

Pessoa, Portekizce yazdığı metni İngilizceye çevirmeye başlamış, ama tamamlayamamıştır. Bu İngilizce metin Pessoa'nın çevirisidir.

We had finished dining. In front of me my friend, the banker, great merchant and remarkable profiteer, was smoking in an unthinking way. Conversation, which had been dying away, lay now dead between us. I tried to call it back to life, in a chance manner, availing myself of an idea that has crossed my meditation. I turned, smiling, to him.

— Look here: they told me a few days ago that you were once an anarchist.

— Once isn't right. I haven't changed in that respect. I *am* an anarchist.

— Good heavens! You an anarchist! How can you be an anarchist? Unless you give the word some meaning which is quite different.

— From the common one? No, I don't. I use the word in the usual sense.

— Do you mean to say then that you are anarchist in exactly the same sense as these trade union chaps are anarchists? So there's no difference between you and these bomb or strike beggars?

— Oh, no: there *is* a difference. Of course there is a difference. But it's not the sort of difference you might suppose. You suppose, for instance, that my social theories can't be the same as theirs?

— Oh, I see. In theory you're an anarchist; in practice–

— In practice I'm as much an anarchist as in theory. And in practice I'm much more – oh ever so much more – of an anarchist than those chaps you mentioned. All my life shows it.

— Eh?

— All my life shows it, my boy. The fact is, you have never given these things a lucid attention. That's why you think I'm talking nonsense, or fooling you all the time.

— But, man, I can't make head or tail of what you're saying! Unless – unless you think your life corruptive and antisocial, and think anarchism is that.

— I've told you already that I think nothing of the kind. I mean: I've told you that by anarchism I mean only what is usually meant by the word.

— Alright… I'm still at sea. Look here, man: do you mean to say that there's no difference between your really anarchistic theories and the practice of your life – the practice of your life as it is now? Do you want me to believe that you have a life exactly like that of the chaps who are commonly called anarchists?

— No, that's not the point. What I mean to say is that between my theories and the practice of my life there is no antagonism, but an absolute conformity. I know, of course, that my life doesn't resemble the life of those bomb and trade union chaps. But it's *their* life that is outside anarchism, outside their own ideals. Mine isn't. In me – yes, in me, the banker, the great merchant, the profiteer, if you like – the theory and the practice of anarchism are joined and both right. You compared me to those bomb and trade union fools just to point out that I am different from them. I am, but the difference is in this: they (yes, they and not I) are anarchists only in theory; I am an anarchist in both theory and practice. They are anarchists and fools, and I am an anarchist and not a fool. That is to say, old man, I am the real anarchist. They – the bomb and trade union men (I was once with them, but I left them exactly because I was really an anarchist) – they are the rubbish of anarchism, the females of the great doctrine of freedom.

— Good Lord! I've never heard anything like that! That's bewildering! But how do you fit your life – I mean your life as a banker and a businessman – into your anarchist theories? How do you fit it if you say that you mean by anarchist theories exactly what everybody (any common anarchist) means? And you say, on top of all that, that you're different from them because you're more anarchist than they are – don't you?

— Yes.

— I can't understand you at all.

— But would you like to understand?

— Of course I would.

He removed from his mouth the cigar, which had gone out, lit it slowly, stared at the waning match, put it lightly on the ash-tray; then, turning to me his head, which had sunk for a moment, said:

[…]

ŞEYTANIN SAATİ

Sözün olmayan ülkesi

Şeytanın Saati, Pessoa'nın bütün metinleri gibi insanın kendini ve ona yön veren birliği arayışındaki aynı güzergâhın etaplarından biridir ve yine diğer metinler gibi, o da bir puzzle parçası değildir: Pessoa eserlerinin belli başlı niteliklerini küçültülmüş olarak içeren bir bütündür. Bu bütünlük, hem içerik hem de biçem olarak söz konusudur. Pessoa'nın tüm eserleri gibi, edebi türleri tartışma konusu yapan ve hiçbir durumda aynı cinsten olmayan tüm türlere –öykülemeci tür, dramatik tür, lirik tür– benzeyen bu metin, aynı zamanda, sırrın ve bilginin bu gezgini tarafından gerçekleştirilen erişilmez hakikati arama yolculuğu olması bakımından da tüm türlerle arasında yakınlık kurar. Pessoa'nın belli başlı tüm konu ve saplantılarının, ezoterizmin bütün türlerinin, "aldatmaca"nın şiirsel mantığına karışan çelişkinin şiirsel mantığının *Şeytanın Saati*'nde seçki biçiminde bulunduğu söylenebilir ve varlıkla varlık olmayanın varlıkbilimsel takınağına da metnin her yerinde rastlanır. Dinsel, felsefi ve edebi sayısız düşsellikle dolu olan *Şeytanın Saati*, kökteş şairlerin eserlerine benzer bir tür sonsuz çokkişili söyleşiyle bizi karşı karşıya bırakır. Bu kökteş şairler –Caeiro, Reis, Campos, Soares...– kendilerinden imaların yapıldığı nazireler içinde, incelikli biçemlerle, metnin orasına burasına hafifçe dokunurlar.

Şeytanın Saati, esas olarak, kendini ortaya koymaya (ve tanıtmaya) çalışan Şeytan'ın –Pessoa'nın, çünkü "... miş gibi yapmak, kendini tanımaktır"– uzun monoloğundan oluşur (önemli olan, kıssadan hisse ya da düğüm değil, "ruhların ifşası"dır). Metinde iki ayrı senaryonun varlığı sezinlenir. Birincisi, genellikle boş törenselliklerle pekiştirilen sıradan bir evlilikten oluşan bayağılığın senaryosudur. Ama bu, artık yaşanan bir yer olmayan, ama buradan yola çıkarak uzamın ve zamanın dışına yolculuk yapılan sınırsız ve fantastik ikinci senaryoya açılacaktır: hamileliğinin başlangıcında bir maskeli baloya giden ve orada, Pessoa'nın bu hikâye için tasarladığı sonlardan birine göre Mephistopheles, diğerine göre Doktor Faust olarak adlandırdığı ve balonun sonunda kendisini arabayla evine

bırakacak olan kırmızılar giymiş tuhaf bir kişiye rastlayan Maria'nın, yani sıradan bir eşin sırra vâkıf olma yolculuğu.

Maria'nın, sorularıyla monolog yapmasına olanak tanıdığı Şeytan, kadına değil, (gelecekteki) çocuğa hitap etmektedir. Ve kadının rahmindeki meyveyi söz yoluyla dölleyen, onun herhangi biri olmasını engelleyip onu şair olarak ilan eden Şeytan'dır ve Maria, sadece onu dünyaya doğru taşıyacak bir bavul görevi görmektedir.

Metin, çocuk şaire, yazgısını belirlemiş yolculuğu gösteren düşün kaydıdır: Aynı yerde başlayıp bittiği için –başlangıç ve sonlar özdeştir– değirmi olan bu "garip yolculuğun" monoloğu, ölümlü annesinin rahminde, "gezgin"i olduğunu öne sürdüğü bu sırra ve bu bilgiye vâkıf olan Şeytan'ın (adeta) oğlu bu şair tarafından "neredeyse düşte yazılmış bir şiir"e dayanır. Bu metin-mimari yapı Pessoa'nın felsefi evreninin özetidir.

Başka bir eserinde, "Tanrı, daha büyük bir Tanrı'nın kuludur," (Faust) diyen Pessoa, Şeytan dolayımıyla, "insanların ulaşabileceği yerde olmayan, erişilmez ve mutlak hakikati" çocuk-şaire öğretirken –bütün şairler Şeytan'ın çocuğudur– kendisi de bir şair olarak konuştuğundan hiçbir yere çıkmayan değirmi bir merdivene tırmanmış oluruz:

> Asla varılamayacak yere her zaman dosdoğru gidildiği için mi, yoksa varışı olmayan yere doğru dönüp durulduğu için mi hiçbir şeyin sonunun olmadığını kimse bilmez.
>
> *Tanrılar Konsülü* adlı yapıttan.

Görünüşte baştan çıkartan, ama bunu aydınlatmak için yapan "ruh kışkırtıcısı" ve "alaycı" Şeytan-Pessoa, Álvaro de Campos'un ağzından ustası Caeiro'ya, "Beni uyandırın, ama insan olmanın anlamı uyumaktır," diye umutsuzca seslenir. Pessoa'nın mutsuzluğu "şimdiki zaman nostaljisi"dir. Bir uyku olan uyanışta (ya da tersi), şair, "yaşadığımla yaşam arasına / varoluşumla varlığım arasına" girdiğini hisseder. Bu uyumsuzluk bir iç mesafe, bir sis, bir bilinç donması, kendinin ve dünyanın tam gerçeksizliği duygusu yaratır. Ve aranan sır ne bizde ne de Tanrı'dadır. O, "Tanrı'nın ötesinde", "Tanrı ötesi"dir. Ölüm, bir uyanışa götüren bir uyku da olan bir uyanışa uykudan geçiştir. Dolayısıyla, "bilgi, bilmemenin bilincidir" (Faust).

Şeytan-Şair Pessoa, Sözün Olmayan Ülkesi'nde yaşayan Pessoa, hem dölleyen hem de döllenen olarak hem kendisi hem de başkasıdır (başkalarıdır).

Şeytan (Pessoa), boşluğun üzerinde dans eden boşluğun o baş döndürücü dipsiz çukurunda saatinin gelmesini sabırsızlıkla beklerken, *Şeytanın Saati* de, okuru, uçurumun kıyısındaki her zaman boşlukta kalınacak o yere götürecek bir metin dansıdır.

IŞIK ERGÜDEN

No light, but rather darkness visible

Bu yalımlardan, ışık değil,
görünür bir karanlık fışkırır.

İstasyondan çıktılar; sokağa varınca, kadın şaşkınlıkla, oturduğu sokakta, evine birkaç adım mesafede bulunduğunu gördü. Donakaldı. Ardından, yol arkadaşına şaşkınlığını ifade etmek için geriye döndü; ama arkasında kimse yoktu. Bir tren hattının son istasyonu olabilecek ya da öyle görünebilecek hiçbir binanın olmadığı, ayın aydınlattığı ıssız sokak vardı. Sokak.

Şaşkın, yarı uykulu, ama içten içe uyanık ve endişeli, evine kadar gitti; içeri girdi, yukarı çıktı; üst katta, kocası henüz yatmamıştı. Çalışma odasında kitap okuyordu, kadın girince kitabını bıraktı.

"Nasıldı?" diye sordu.

Kadın, "Gayet iyi geçti. Balo çok ilginçti," dedi. Ve kocasının bir şey sormasına fırsat vermeden ekledi:

"Balodakiler beni arabayla sokağın köşesine kadar getirdiler. Kapıya kadar gelmelerini istemedim. Orada indim; ısrar etmek zorunda kaldım. Ah, öyle yorgunum ki!"

Ve yorgun argın, kocasına öpücük vermeyi de unutarak, yatmaya gitti.

Oğlu, doğduğunda görünüş olarak tamamen normaldi, ama ileride bir dâhi olacağını göstermekte gecikmedi. Şiirlerinde tuhaf ve düşsel bir hava vardı. Sanki önceki bir yaşamda, yeryüzünün tüm kentlerinin üstünden uçmuş birisinden aldığı, büyük şeylere yönelik bir arzu, şiirlerini kanatlandırırdı. Yaşantısındaki hiçbir şeyle açıklanamayan, büyük köprülere ilişkin bir imge dizelerinde sık sık geçerdi. Bir defasında, neredeyse uyurken yazılmış bir şiirde, tüm dünyanın görüldüğü yüksek bir tepenin

üzerindeyken, tıpkı İsa'ya olduğu gibi, içindeki bir şeyin ayartıldığını söylemişti.

Aşağıda, olanaksızdan da öte bir mesafede, saçılmış yıldızlar gibi, büyük ışık lekeleri vardı – yeryüzünün kentleri kuşkusuz. Onları Şeytan gösterdi ona. Bunlar dünyanın büyük kentleridir: İşte Londra – ve belli mesafedeki başka bir şehri gösterdi. Bu da Berlin, ardından bir başkasını işaret etti. Ve şu, oradaki, Paris. Bunlar karanlıklar içindeki ışık lekeleridir ve biz, sırrın ve bilginin gezginleri, bu köprünün üstünde, onların çok üzerinden geçiyoruz.

"Ne korkunç ve muhteşem bir manzara. Aşağıdaki tüm bu şeyler nedir?"

"Tüm bunlar, bayan, dünyadır. Tanrı'nın isteği üzerine, Oğlu İsa'yı tam burada ayarttım. Ama tahmin ettiğim gibi sonuçsuz kaldı, çünkü Oğul, sırra Baba'dan daha vâkıftı ve Tarikat'ın Meçhul Üstatları'yla doğrudan ilişki içindeydi. Bu, Tarikat dilinde denildiği gibi, bir sınamaydı ve Aday hayran olunacak biçimde davrandı."

"Pek iyi anlamadım. Gerçekten İsa'yı burada mı ayarttınız?"

"Evet. Şimdi derin bir vadinin olduğu bu yerde, o zamanlar bir dağ vardı elbette. Dipsiz Derinlik'te de büyük jeolojik değişiklikler olur. Burada, geçtiğimiz bu yerde, zirve vardı. Nasıl da hatırlıyorum! İsa beni, Tanrı'nın da ötesinde gözden çıkardı. Ben, Tanrı'nın öğüdünü ve emrini yerine getirdim, çünkü bu benim görevimdi: İsa'yı var olan her şeyle ayarttım. Kendi aklıma uymuş olsaydım onu, var olamayacak şeyle ayartırdım. O zaman, genel olarak dünya ve özel olarak Hıristiyanlık tarihi belki farklı olurdu. Ama, bütün dünyaların en yüce mimarı Yazgı'nın gücüne karşı, bu dünyayı yaratan Tanrı ve ben taşralı küçük Şeytan ne yapabiliriz ki?"

"Ama bir şeyi hem inkâr edip hem de nasıl doğrulayabiliriz?"

"Yaşamın yasası bu, bayan. Beden, haddinden çok ayrışmaksızın ayrıştığı için yaşar. Her an ayrışmasaydı bir mineral olurdu. Ruh, direnmesine rağmen, sürekli ayartıldığı için yaşar. Her şey, bir şeye karşı koyduğu için yaşar. Ben, her şeyin karşı koyduğu şeyim. Ama, eğer ben var olmasaydım hiçbir şey var olmazdı, çünkü karşı konulacak bir şey olmazdı; tıpkı hafif havada iyi uçtuğu için, havasız yerde daha iyi uçabileceğini sanan, müridim Kant'ın güvercini gibi.

“Benim büyülü silahlarım müzik, ay ışığı ve düşlerdir. Ne var ki müzik deyince sadece çalınan müzik değil, sonsuza dek çalınmadan kalacak müzik de anlaşılmalıdır. Ay ışığı derken, sadece aydan gelen ve ağaçların gölgelerini uzatan ışıktan söz edildiği sanılmamalıdır; güneşin dışlamadığı ve nesnelerin aldatıcı görünümlerini güpegündüz karartan başka bir ay ışığı da vardır. Her zaman kendisi olarak kalan tek şey düşlerdir. Onlar bizim, içine doğduğumuz, her zaman doğal ve kendimiz kaldığımız o parçamızdır.”

“Ama dünya eylemse, düş nasıl dünyaya ait olabilir?”

“Düş, düşünceye dönüşmüş, dolayısıyla dünyanın gücünü içinde tutup maddesini, yani uzamda var olma olgusunu, dışarı atan bir eylem olduğu için, bayan. Düşte özgür olduğumuz gerçek değil mi?”

“Evet, ama uyanmak öyle hüzünlü ki...”

“İyi bir düşçü uyanmaz. Ben hiç uyanmadım. Tanrı’nın uyumadığı konusunda da kuşkularım var. Bunu bana bir kez söylemişti...”

Kadın irkilerek ona baktı ve aniden korkuya kapıldı, ruhunun ta derinlerinden gelen, asla hissetmemiş olduğu bir korkuya.

“Peki ama siz kimsiniz, bayım? Niçin böyle maskelisiniz?”

“İki sorunuza da tek bir yanıt vereyim: Maskeli değilim.”

“Nasıl olur?”

“Ben Şeytan’ım, bayan. Evet, Şeytan’ım. Ama ürküp telaşa kapılmanıza gerek yok.”

Ve kadın, yeni bir zevkin gezindiği, ürküten bir göz kırpışla, ansızın, bunun doğru olduğunu anladı.

“Gerçekten de, ben Şeytan’ım. Yine de korkmayın, çünkü ben gerçekten Şeytan’ım ve dolayısıyla, kötülük yapmam. Yeryüzündeki ve yeryüzünün üstündeki bazı taklitçilerim, bütün aşırmacılar gibi tehlikelidirler, çünkü benim var olma tarzımın sırrını bilmezler. Sık sık esinlediğim Shakespeare benim hakkımı teslim etti: Benim bir centilmen olduğumu söyledi. Bu yüzden, içiniz rahat etsin: Emin ellerdesiniz. Bir hanımı incitecek tek bir söz etmek, tek bir davranışta bulunmak elimden gelmez. Bu doğama uygun olmasaydı bile, Shakespeare beni buna zorlardı. Ama gerçekten gerekmiyor.

Ben dünyanın başlangıcından beri varım ve oldum olası bir alaycıydım. Zira, bilmeniz gerekir ki bütün alaycılar, bazı doğruları telkin etmek için alaya başvurmak istemeleri dışında, zararsızdırlar. Benim, hakikati söylemek gibi bir iddiam olmadı asla – kısmen, bu hiçbir işe

yaramadığından, kısmen de, hakikati bilmediğimden. Ağabeyim, Kadir-i Mutlak Tanrı'nın da hakikati bildiğini sanmıyorum. Ama bunlar ailevi sorunlar.

Sizi buraya, gerçek bir hedefi, yararlı bir amacı olmayan bu yolculuğa niçin sürüklediğimi belki bilmiyorsunuz. Bu, az önce sandığınız gibi, ne size saldırmak ne de sizi baştan çıkarmak içindi. Böyle şeyler yeryüzünde, insanların da dahil olduğu hayvanlar âleminde olur ve bana oradan bildirildiğine göre, galiba kurbanlar bile bundan zevk alırmış.

Zaten saldıramam. Böyle şeyler yeryüzünde olur, çünkü insanlar hayvandır. Evrendeki toplumsal konumum göz önüne alındığında böyle şeyler olanaksızdır – daha iyi bir ahlak olduğundan değil, biz meleklerin cinsiyeti olmadığından; en azından bu durumda, esas güvence de budur. Öyleyse rahat edebilirsiniz, çünkü size saygıda kusur etmem. Modern romancıların ve yaşlıların saygısızlığı gibi, ikinci derecede önemli ve yararsız saygısızlıklar olduğunu iyi biliyorum; ama ben bunlardan bile mahrumum, çünkü benim cinsiyetsizliğim şeylerin kökenine kadar uzanır, ama asla buna kafa yormak zorunda kalmadım. Birçok büyücünün benimle alışverişi olduğu söylenir, ama bu yanlıştır; belki de yanlış değildir, çünkü onların ilişkide olduğu şey kendi imgelemleridir, ki bu da bir anlamda benim.

Öyleyse rahat edin. İnsanları bozarım, doğrudur, çünkü hayal ettiririm. Ama Tanrı daha kötüdür – en azından bir anlamda, çünkü o, çok daha az estetik olan bozulabilir bedeni yarattı. Düşler, hiç olmazsa, çürümez. Geçer. Böylesi daha iyi, öyle değil mi?

18. Sır'ın anlamı budur. Tarot'u iyi bilmediğimi itiraf edeyim, çünkü Tarot'u tam olarak anlayan dünyadaki bütün o insanlar yüzünden onun sırlarını öğrenmeyi asla başaramadım."

"On sekiz mi? Kocam, Masonluk'un 18. derecesinde."

Masonluk'un değil, Masonluk'un ritüellerinden birinin. Ama tüm söylenenlere rağmen, ne Masonluk'la, dahası, ne de o dereceyle hiçbir ilgim yok. Ben, zaten yarım yamalak bildiğim Tarot'un, yani tüm evrenin anahtarının 18. sırrına başvururum, bir de Gizli Tarikat bilginlerinin benden daha iyi bildikleri Kabala'ya.

Ama yalnızca gazeteciliği ilgilendiren böyle şeyleri bir yana bırakalım. Benim Şeytan olduğumu hatırlayalım. Öyleyse şeytani olalım. Düşünüzde beni kaç kez gördünüz?"

“Bildiğim kadarıyla hiç,” diye yanıtladı Maria, gülümseyerek ve kocaman açılmış gözlerle bakarak.

“Masallardaki Yakışıklı Prens’i, Mükemmel Erkeği, yorulmak bilmez âşığı hiç düşünmediniz mi? Sizi kimsenin okşamadığı gibi okşayacak birini, sanki siz onun içindeymişsiniz gibi sizin olan birini, aslında bir olan üçlü bir coşkuda hem babanız, hem kocanız, hem de oğlunuz olan birini, hiç yanınızda, düşünüzde hissetmediniz mi?”

“Tam olarak anlamamama rağmen, evet, sanırım bunu düşündüm ve hissettim. İtiraf etmesi biraz güç, biliyor musunuz?”

“Bendim O, her zaman ben, ben Yılan –bana verilegelen rol bu–, dünyanın başlangıcından beri... Sürekli ayartmam ve denemem gerekiyor, çünkü başarılı biçimde ayartmaya izin yok.

“Sonradan Terazi’yi ekleyerek Burçlar Kuşağı’nın ilk on burcunu on bire çıkaran Yunanlılardır.

“Eleştiriyi de bunun içine katarak ilk onluyu gerçekten düzineye dönüştüren ise Yılan oldu.”

“Doğrusu hiçbir şey anlamıyorum.”

“Anlamıyorsunuz; o halde dinleyin. Başkaları anlayacaktır.

“... En iyi yapıtlarım ay ışığı ve alaydır.”

“Pek birbirine benzer şeyler değil...”

“Hayır, çünkü ben de kendime pek benzemem. Bu kusur benim erdemimdir. İşte ben bu yüzden Şeytan’ım.”

“Peki kendinizi nasıl hissediyorsunuz?”

“Yorgun, her şeyden önce yorgun. Yıldızlardan ve yasalardan yorgun; şöyle biraz evrenin dışında kalıp herhangi bir şeyle ciddi olarak kendimi tazeleme arzusu da cabası. Artık hiçlik yok, nedensiz bile olsa yok; eski – evet, çok eski– şeyleri hatırlıyorum; İsrailoğulları’ndan önce Edom denen krallıklardaki. Az kalsın oraların kralı ben olacaktım, bugünse, benim olmayan şeyin sürgünündeyim.

Hiçbir zaman ne çocukluğum ne yeniyetmeliğim ne de dolayısıyla, erişeceğim erkeklik çağım oldu. Ben olumsuz mutlağım, hiçliğin cisimleşmiş haliyim. Asla elde edilemeden arzulanan, var olamayacağı için düşlenen şey – bu benim hiçlik krallığım ve bana verilmeyen taht bu. Bir ihtimal olan, var olması gereken şey, Yasa’nın ya da Yazgı’nın bahşetmediği şey – bunu İnsan ruhuna avuç avuç serptim ve bu ruh, var olmayanın yaşayan yaşamını hissedince allak bullak oldu. Ben, bütün

görevlerin unutuluşu, tüm niyetlerdeki tereddütüm. Mutsuzlar ve hayat yorgunları, yanılsamalarından kurtulur kurtulmaz, gözlerini bana doğru kaldırırlar, çünkü ben de, kendimce, Parlak Sabah Yıldızı'yım. Hem de çok, çok uzun zamandır! Başka biri gelip benim yerime geçti.

İnsanlık pagandır. Asla hiçbir din içine işleyemedi onun. Sıradan insanın ruhunda, ruhun ölümsüzlüğüne inanma gücü bile yoktur. İnsan, ne nerede ne de niçin uyandığını bilmeden uyanan bir hayvandır.

Tanrılara taptığında, onlara fetiş gibi tapar. Onun dini gözbağcılıktır. Hep böyleydi, böyledir ve hep böyle olacaktır. Dinler, gizemlerden taşan ve dünyevi olan şeylerdir yalnızca ve dünyevi olan bunu hiç kavrayamaz, çünkü o, doğası gereği, dünyevi olamaz.

Dinler simgedir ve insanlar simgeleri yaşamlar olarak değil (oysa öyledirler), şeyler olarak kabul ederler (oysa öyle olamazlar). Sanki Jüpiter varmış gibi –ama asla yaşıyormuş gibi değil– ona yaranmaya bakarlar. (Jüpiter yaşıyormuş gibi, asla varmış gibi değil.) Tuz dökülünce, bir tutam da sağ elle sol omuz üstünden serpilir. Tanrı'ya karşı günah işlendiğinde, birkaç 'Göklerdeki Babamız' duası[16] okunur. Ruh pagan kalmaya ve Tanrı, mezarından çıkarılmayı beklemeye devam eder. Pek az kişi, zaman geldiğinde geri almak üzere, Tanrı'nın mezarının üstüne akasya (ölümsüz bitki) bıraktı. Ama bunlar, iyi aradıklarından, onu bulmak için seçilmiş kişilerdi.

İnsan hayvandan, sadece bir hayvan olmadığını bildiği için ayrılır. O, görünür karanlıklardan başka bir şey olmayan ilk ışıktır. O, başlangıçtır, çünkü karanlıkları görmek, karanlıklardan ışığı almaktır. O, sondur, çünkü kör doğduğumuzu, görme duyusuyla bilmektir. Böylece hayvan, kendi içinde doğan bilgisizlik yoluyla insan olur.

Bunlar çağlarla zamanların sonsuzluğudur ve merkez noktasında hakikatin bulunduğu dairenin çemberi üzerinde yürümekten başka yapılacak şey yoktur.

Bilimin temeli cehaletimizi bilmektir. Bulunduğumuz yer olan dünya; olduğumuz şey olan ten; olmak istediğimiz şey olan Şeytan – üçü birden, o Büyük An'da, içimizdeki Efendi'yi, olmamıza ramak kalmış o Efendi'yi öldürdüler. Ve onun sırrı, ona dönüşebilelim diye sahip çıktığı sır kayboldu.

Ben de, bayan, Parlak Sabah Yıldızı'yım. Ben, daha Yuhanna konuşmadan önce buydum, çünkü Patmos'tan önce Patmos, bütün sırlardan

önce sırlar vardır. Başka bir simge şemasında benim Venüs olduğumu düşündüklerinde (düşündüğümde) tebessüm ederim. Ama ne önemi var? Tanrısı ve Şeytanı'yla, içindeki tüm insanlar ve onların gördükleri her şeyle birlikte, bütün bu evren, sonsuza dek çözülmeye çalışılacak bir hiyerogliftir. Ben, meslek olarak, Büyü ustasıyım – yine de Büyü nedir bilmem.

Sırlara vâkıf olmanın en yüksek derecesi, var olan bir şey olup olmadığını bilmekte cisimleşen soruyla noktalanır. En büyük aşk derin bir uykudur, dalmaktan hoşlandığımız bir uyku. Ben bile, ki sırra en fazla vâkıf olması gerekenlerden biriyim, kimi zaman, içimde, Tanrı'nın ötesinde bulunan şeye sorarım, tüm bu tanrılarla yıldızların kendi uykularından, dipsiz derinliğin büyük unutkanlıklarından başka bir şey olup olmadıklarını.

Böyle konuşuyorum diye şaşırmayın. Ben doğuştan şairim, çünkü ben yanlışlıkla konuşan hakikatim ve sonuçta tüm yaşamım, alegori kılığına girmiş ve simgelerle açıklanan özel bir ahlak sistemidir."

"Hayır," dedi kadın gülerek, "gerçek bir din, her zaman olacaktır. Evet (daha çok gülüyordu), ya da, o zaman hepsi sahtedir."

"Bayan, kendi aralarında ne kadar karşıt görünürlerse görünsünler, bütün dinler gerçektir. Bunlar, aynı gerçeğin farklı simgeleridir. Farklı dillerde söylenmiş aynı cümle gibidirler; öyle ki, aynı şeyi söyleyenler birbirlerini anlamazlar. Bir pagan 'Jüpiter', bir Hıristiyansa 'Tanrı' dediğinde, insan aklının farklı sözcüklerine aynı duyguyu katarlar: Aynı sezgiyi değişik biçimde düşünürler. Bir kedinin güneş altında uyumasıyla bir kitabı okumak aynı şeydir. Bir vahşi fırtınaya, bir Yahudi'nin Yehova'ya baktığı gibi bakar; bir vahşi güneşe, bir Hıristiyan'ın İsa'ya baktığı gibi bakar. Peki ya niçin, bayan? Çünkü gök gürültüsü ve Yehova, güneş ve Hıristiyan aynı şeyin farklı simgeleridir.

Bu simgelerin dünyasında yaşıyoruz, aynı aydınlık ve karanlık –görünür karanlık dediğimiz– tapınakta; ve her simge, hakikatin yerine geçebilecek bir hakikattir, ta ki zamanla koşullar hakiki hakikati yeniden oluşturuncaya kadar.

Bozuyorum, ama aydınlatıyorum. Ben Parlak Sabah Yıldızı'yım – zaten bu cümle daha önce iki defa, bana benzemeyen başka biri için, haklı olarak kullanılmıştı."

"Kocam, bir kez bana, İsa'nın güneşin simgesi olduğunu söylemişti..."

"Evet, bayan. Peki bunun tersi, yani güneşin İsa'nın simgesi olduğu, niçin doğru olmasın?"

“Ama, siz her şeyi tersinden söylüyorsunuz...”

“Bu benim görevim, bayan. Ben, Goethe’nin dediği gibi, inkâr eden değil, zıddına giden tinim.”

“Zıddına gitmek çirkin bir şey...”

“Edimlerin zıddına gitmek, evet... fikirlerin zıddına gitmek, değil.”

“Niçin?”

“Çünkü ne kadar kötü olurlarsa olsunlar, edimlerin zıddına gitmek, bir eylem olan dünyanın dönmesini engellemek demektir. Ama fikirlerin zıddına gitmek, bizi bırakmalarına yol açacak biçimde davranmak ve yılgınlığa, oradan da düşün içine düşmek demektir, yani sonuçta, dünyaya ait olmamızı sağlayacak biçimde davranmaktır.

Bu dünyaya ilişkin, bayan, üç değişik teori vardır – her şeyin Rastlantı eseri olduğu, her şeyin Tanrı eseri olduğu, her şeyin düzenlenmiş ya da birbiriyle kesişen birçok şeyin eseri olduğu. Genellikle, duyarlılığımızla uyum içinde düşünürüz, böylece bizim için her şey bir iyilik ve kötülük sorunu haline gelir; uzun zamandır, bu yorum nedeniyle ben, şahsen, büyük iftiralara uğruyorum. Şeyler arasındaki ilişkilerin –şeylerin ve ilişkilerin var olduğunu kabul edersek– bir tanrının ya da bir şeytanın veya her ikisinin birden açıklayamayacağı kadar karmaşık olduğu, sanırım kimsenin aklına gelmedi hiç.

Ben bütün düşlerin hayali efendisi, bütün sessizliklerin görkemli çalgıcısıyım. Ağaçların ve ay ışığının olduğu şahane bir manzaranın karşısında yapayalnızken ne düşündüğünüzü hatırlıyor musunuz? Hatırlamıyorsunuz, çünkü beni düşündünüz, ama size söyleyeyim, gerçekte ben yokum. Eğer bir şey varsa, onu bilmem.

Belirsiz emeller, boş arzular, sıradan şeyleri severken bile hissettiğimiz tiksinti, sıkmayan şeylerin verdiği sıkıntı – tüm bunlar benim eserlerimdir, dipsiz derinliğin büyük ırmaklarının kıyısına uzanmış, kendimin de hiçbir şey bilmediğimi düşünürken doğmuşlardır. O zaman düşüncem, bu belirsiz sızıntı, insanların ruhlarına iner ve insanlar kendilerini kendilerinden farklı hissederler.

Ben ebedi Farklılık’ım, ebedi Ertelenmiş, Dipsiz Derinlik’in Artığı’yım. Ben, Yaratılış’ın dışında kaldım. Ben, Dünya’dan önce var olan dünyaların Tanrısı’yım – İsrailoğulları’ndan önce kötü hüküm sürmüş Edom krallarının. Bu evrendeki mevcudiyetim, çağrılı olmayan bir kimsenin mevcudiyetidir. Var olmayı başaramamış, ama olmak üzere olan şeylerin

anılarını taşıyorum kendimde. (O zamanlar ne bir karşıtlık ne de bir denge vardı.)

Bununla birlikte, hakikat, hiçbir şeyin var olmadığıdır – ne benim ne de başka herhangi bir şeyin. Az çok kusursuz ve donanımlı değişik Yaratıcıları ve Şeytanlarıyla tüm bu evren ve diğer evrenler boşluk içinde boşluklardır, hiçbir şeyin gereksiz yörüngesinde dönen hiçlikler, uydulardır.

Ben seninle değil, oğlunla konuşuyorum...”

“Benim oğlum yok... Yani, altı ay içinde olacak, Tanrı isterse...”

“Onunla konuşuyorum ben... Altı ay içinde mi? Neyin altı ayı?”

“Nasıl neyin? Altı ay...”

“Altı güneş ayı mı? Ha, evet. Ama hamilelik ay takvimine göre hesaplanır ve ben bile ancak kızımın, yani kaosun sularında görünen yüzüm olan Ay’ın aylarıyla hesap yapabilirim. Benim hamilelikle ve yeryüzünün tüm bu pislikleriyle hiçbir ilgim yok ve bu şeyleri, benim yarattığım ayın yasalarına göre hangi hakla ölçmeye kalkıştıklarını da bilmiyorum. Niçin başka bir ölçü bulmadılar? Kadir-i Mutlak Tanrı niçin benim işime gerek duymuş?

Dünyanın başlangıcından beri bana hakaretler yağdırıldı ve iftira edildi. Beni savunan şairler bile –ki yaradılış olarak dostlarımdır– beni iyi savunmadılar. İçlerinden biri –Milton denen bir İngiliz– asla çıkmamış belirsiz bir savaşı, yandaşlarıma ve bana kaybettirdi. Bir diğeri Goethe denen bir Alman – bir köy trajedisinde bana muhabbet tellalı rolü verdi. Ama ben, onların sandığı kişi değilim. Kiliseler benden tiksiniyor. İnananlar adımı duyunca titriyor. Ama onlar isteseler de istemeseler de, bu dünyada benim bir görevim var. Ben ne Tanrı’ya başkaldıran kişiyim ne de inkâr eden tin. Ben İmgelem Tanrısı’yım, yitiğim çünkü yaratmıyorum. Çocukken, oyuncaklardan oluşan düşleri benim sayemde görüyordun; kadın olduğunda, bu düşlerin dibinde uyuyan, geceleyin seni kucaklayacak prenslere ve fatihlere benim sayemde sahip oldun. Ben, sesi esriklik, ruhu yanılgı olan, yaratmadan yaratan Tin’im. Tanrı beni, geceleyin kendisini taklit etmem için yarattı. O Güneş’tir, ben Ay. Benim ışığım uçucu ve sonlu olan her şeyin, bataklıklarda veya gömütlerde geceleri görülen hafif parıltının, nehir kıyılarının, bataklıkların ve gölgelerin üzerinde gezinir.

Hangi erkek göğüslerinin üstüne benim olan o eli koydu? Benimkinin eşi bir öpücükle öpüldün mü? Uzun, sıcak ikindilerde, o kadar düş görürdün ki düş gördüğünü düşlerdin hani, sana tüm mutluluğu verecek, seni sonsuza

dek kucaklayacak birinin buğulu, hızlı karaltısını düşlerinin derinlerinden geçerken görmedin mi? Bendim o.

Benim. Ben, senin her zaman aradığın ve asla bulamayacağın kimseyim. Belki Tanrı'nın kendisi bile, Dipsiz Derinlik'in uçsuz bucaksız dibinde, beni aramaktadır, onu tamamlayayım diye, ama Çok-Yaşlı-Tanrı'nın –Yehova Satürnü'nün– laneti ikimizin de üzerinde dolaşıyor, bizi birleştirmesi gerekirken ayırıyor ki yaşam ve yaşamdan beklentimiz aynı olsun.

Parmağında taşıdığın ve sevdiğin alyans, belirsiz bir düşüncenin sevinci; aynada kendini gördüğünde kendini iyi hissetmen – kendini kandırma: Gördüğün sen değilsin, benim. Eşyaları güzelleştiren tüm kurdeleleri güzelce bağlayan, eşyaları süsleyen renkleri seçen benim. Zaman aralıklarının ve arada kalan her şeyin, yaşamda yaşam olmayan şeylerin mutlak efendisi olan ben, yurtluğumu ve imparatorluğumu, var olmaya değmeyen tüm şeylerden yaratırım. Gece, nasıl benim krallığımsa, düş de yurtluğumdur. Ne ağırlığı ne de ölçüsü olan şey, benim.

İnsanlara ıstırap veren dertler, tanrılara ıstırap veren dertlerle aynıdır. Aşağıda olan yukarıda olan gibidir, der, bütün din kurucuları gibi, var olma hariç hiçbir şeyi unutmayan Üç Kere Yüce Hermes. Tanrı, kaç kez bana, Anthero de Quental'ın ağzıyla, 'Zavallı ben! Zavallı ben! Kimim ki ben?' demiştir.

Her şey simge ve gerilemedir ve tanrı olan bizler, Meçhul Üstatları'nı tanımadığımız bir Tarikat'ta artık yalnızca yüksek bir dereceye sahibiz. Tanrı, bu bilinen Tarikat'taki ikinci kişidir ve Tarikat'ın Lideri'nin, Gizli Liderler'i bilen –o da biliyorsa– tek kişinin kim olduğunu bana söylemez. Tanrı, kaç kez bana, 'Kardeşim, ben kim olduğumu bilmiyorum,' demiştir.

Sizler, insan olma üstünlüğüne sahipsiniz ve ben, bazen bütün bu Dipsiz Derinlik yorgunluğumun derinliğinde, ocak başında ailece geçirilen bir gecenin dinginlik ve huzuru, biz tanrılarla meleklerin, özümüz gereği mahkûm olduğumuz bu sır metafiziğinden daha hayırlıdır diye düşünüyorum. Kimi zaman, dünyaya bakmak için eğilip de, limandan çıkan ya da limana dönen balıkçı gemilerinin yelkenlerini uzaktan gördükçe kalbim, tanımadığı bir ülkeye düşsel bir özlem duyuyor. Hayvani yaşamlarında uyuyanlara ne mutlu – şiirle örtülü ve sözcüklerle açıklanan özel bir ruh sistemi."

"Çok ilginç bir sohbetti."

“Sohbet mi, bayan? Ama bu sohbet, belki de yaşamınızın en önemli olayı olmasına rağmen, asla gerçekten olmadı. Bir kere, benim var olmadığım gayet iyi bilinir. İkincisi, beni Şeytan diye adlandıran tanrıbilimcilerin ve Gericilik diye adlandıran özgür düşünce yanlılarının hemfikir oldukları gibi, benim sohbetlerimden hiçbiri ilginç olamaz. Ben, zavallı bir efsaneyim bayan ve daha kötüsü, zararsız bir efsaneyim. Beni teselli eden tek şey, evrenin –evet, değişik ışık ve yaşam biçimleriyle dolu o şeyin– de bir efsane olmasıdır.

Bana Kabala ve Teosofi ışığında tüm bunların aydınlanabileceği söylendi, ama benim bu konularda hiçbir bilgim yok; ve bu konulardan konuşma fırsatı bulduğum Tanrı, kendisinin de bunları pek iyi bilmediğini söyledi, çünkü kendi sır sistemleri içinde bunlar –kitaplardan ve gazetelerden öğrendiğime göre sayıları her zaman kabarık olan– Yeryüzü’nün sırlara vâkıf üstatlarının tekelinde.

Doğruyu söylemek gerekirse, burada, dünyanın yaratıldığı ve dönüştürüldüğü bu üst kürelerde, biz hiçbir şey anlamayız. Kimi zaman, her şeye tepeden bakan yaylamın –işittiğime göre Heredom denen dağın yaylası– kenarına uzanarak, geniş Yeryüzü’ne doğru eğilir ve her eğilişimde yeni dinleri, sırlara vâkıf olma arayışlarını, Tanrı’nın bile bilmediği ebedi hakikatin, hepsi birbiriyle çelişen, yeni biçimlerini görürüm.

Evrenden bıktığımı size itiraf edeyim. Tanrı da benim kadar bıktı; nasıl üstümüze kaldığını bilmediğimiz bu aşkın sorumluluklardan bizi kurtaracak bir uykuya seve seve yatardık. Her şey sanıldığından daha esrarengiz ve buradaki her şey –Tanrı, evren ve ben– erişilmez hakikatin aldatıcı kuytusundan başka bir şey değil.”

“Sohbetinizin ne kadar hoşuma gittiğini tahmin edemezsiniz. Böyle konuşulduğunu hiç duymamıştım.”

Sokağa çıkmışlardı, kadının fark etmediği ay ışığıyla aydınlanan sokağa. Bir an sustu kadın.

“Ama, biliyor musunuz –ilginç–, bütün bu konuşmaların sonunda ne hissettiğimi gerçekten biliyor musunuz?”

“Ne peki?” diye sordu Şeytan.

Kadın, gözleri yaşlı, ona doğru döndü.

“Size büyük bir merhamet hissediyorum!”

Kırmızılar içindeki adamın yüzünden ve gözlerinden, kimsenin mümkün olduğuna inanamayacağı bir tedirginlik ifadesi geçti. Kadının

kolunu tutan eli ansızın düştü. Durdu. Kadın, huzursuz, birkaç adım attı. Sonra, bir şeyler söylemek için –ne söyleyeceğini bilmiyordu, çünkü hiçbir şey anlamamıştı–, ona acı verdiğini görerek, kendini affettirmek için geri döndü.

Şaşırıp kaldı. Yapayalnızdı.

Evet, bu onun sokağıydı, sokağın ucu, ama ondan başka kimse yoktu. Ayın parlak ışıkları, tramvayın çıkış kapısına değil, her zamanki doğrama atölyesinin kapalı olan iki kapısına vuruyordu.

Hayır, ondan başka kimse yoktu. Bu, gündüz gördüğü sokağın geceki haliydi. Güneşin yerini ay ışığı almıştı, hepsi bu; evleri ve sokakları doğal halleriyle gösteren normal, çok parlak ay ışığı. Her zamanki ay ışığı ve kadın evine doğru ilerledi.

“Tanıdıklarla birlikte döndüm. Bu tarafa geliyorlardı da...”

“Nasıl döndün peki? Yürüyerek mi?”

“Hayır. Arabayla geldim.”

“Sahi mi! Hiçbir şey işitmedim.”

“Kapıya kadar değil,” dedi kadın tereddütsüz. “Beni köşede bıraktılar, onlara beni buraya kadar getirmemelerini, çünkü sokakta, o güzelim ay ışığında biraz yürümek istediğimi söyledim. Çok güzeldi. Şimdi gidip yatayım. İyi geceler...”

Ve gülümseyerek, ama kocasına öpücük vermeden –verildiğinde, bunun bir alışkanlık mı, yoksa bir öpücük mü olduğunu kimsenin bilmediği her zamanki öpücüğü vermeden– yatmaya gitti.

Öpüşmediklerini ikisi de fark etmedi.

Beş ay sonra doğan erkek çocuk, çok zeki olduğunu zaman içinde ve gelişimi boyunca gösterdi. Bir erkek olduğunda, çok yetenekli bir adam oldu, belki de bir dâhi; bazı eleştirmenlerce öne sürüldüğü gibi, belki de doğruydu bu.

Yıldız falına bakan bir astrolog, yükselen burcunun Yengeç, yıldızının da Satürn olduğunu söyledi.

“Söylesenize anne... Annelerin bazı anılarının çocuklara aktarılabildiği söylenir. Düşümde sürekli olarak gördüğüm, ama başımdan geçen hiçbir şeye bağlayamadığım bir şey var. Bu, kırmızılar giyinmiş, çok konuşan bir adamın belirdiği garip bir yolculuğun anısı. Önce bir otomobil, sonra da bir tren; trenle yapılan bu yolculukta, sanki bütün yeryüzüne egemen olan çok yüksek bir köprüden geçiliyor. Sonra dipsiz bir derinlik ve yığınla şey

anlatan bir ses var; onları dinleseydim belki bana hakikati söylerlerdi. Sonra bir yer altı geçidinden çıkar gibi ışığa, yani ay ışığına çıkılıyor; çıkılan yer de tam burası, sokağın ucu... Ah, sahi, her şeyin başında ya da sonunda, kırmızılar içinde bir adamın ortaya çıktığı balo ya da şenlik gibi bir şey var...”

Maria elindeki işi dizlerinin üzerine bıraktı. Ve Antonia’ya dönerek dedi ki:

“Çok hoş doğrusu. Şu tren ve otomobil hikâyesinin ve geri kalanların düşten başka bir şey olmadıkları açık, ama gerçekte bir doğruluk payı da var... Yıllar önce Karnaval sırasında, Club Azur’deki şu balo, evet, onun doğumundan yaklaşık beş-altı ay önce. Hatırlıyor musun, Mephistopheles kılığına girmiş bir delikanlıyla dans etmiştim, sonra da siz beni arabanızla eve bırakmıştınız, hatta ben sokağın ucunda kalmıştım (bak işte, onun dipsiz derinlikten çıktığını söylediği yer)...”

“Ah, şekerim, gayet iyi hatırlıyorum... Biz, buraya, evin kapısına kadar gelmek istemiştik, ama sen istememiştin. Sokakta, ay ışığında biraz yürümek istediğini söylemiştin...”

“Çok doğru, öyle... Ama sana anlatmadığıma emin olduğum bazı şeyleri tahmin etmiş olman ne tuhaf, oğlum. Elbette, hiç önemi yok bunların... Şu düşler ne garip şeyler! İçinde –ilgili kimsenin bile tahmin edemeyeceği– gerçek şeyler olan ve tren, köprü, yer altı geçidi gibi bir yığın koca saçmalığın yer aldığı böyle bir hikâyeyi insan nasıl uydurur?”

Nankör insanlık! İşte Şeytan’a böyle teşekkür ediyorlar.

15. Bu iki bölüm orijinal metinde aynı şekilde birbirlerinden ayrılmışlardır. Aynı durum bu ayrımın görüldüğü diğer sayfalar için de geçerlidir. (Y.N.)

16. Yeni Ahit, “Matta”, 6:9-13. (Y.N.)

Şeytanın Saati, Pessoa’nın sağlığında yayınlanmış bir yapıt değildir. Ölümünden sonra, ardında bıraktığı 20000’i aşkın elyazmasının arasında, kimi elyazısı, kimi daktilo edilmiş halde bulunmuş ve araştırmacılar tarafından rastgele bir sıralamayla bir araya getirilmiştir.

Çevirisini sunduğumuz metin, Teresa Rita Lopes tarafından yapıtın ruhuna uygun olarak düzenlenmiş ve değişik versiyonları, araştırmacılar için dipnotlar halinde verilmiştir. Metnin akışını bozmamak için, elyazmalarının numaralarını belirten ve genellikle bir ya da birkaç sözcükten oluşan değişik versiyonları gösteren bu dipnotları kitaba almadık. Bununla birlikte, elyazmaları arasında bulunan ve –end– (son) ibaresiyle biten diğer bir yaprağın, Pessoa’nın metne düşündüğü bir bitiş seçeneği olabileceğini göz önüne alarak, bunun belirtildiği notu kitaba eklemeyi uygun bulduk. Bu parçayı, 103. sayfada “Maria elindeki işi dizlerinin üzerine bıraktı” cümlesinden sonra gelen bölümün yerine koyarak okuyabilirsiniz:

“Bu baloda Mephistopheles giysili, kırmızılara bürünmüş biri yoktu. Olsaydı asla unutmazdım. Değil mi, Antonia?”

“Hayır, hatırlamıyorum. Kesinlikle yoktu. Bu tür şeyler, özellikle çok çarpıcı renkler, asla unutulmaz.”

“Ya siz anne, bu baloda kimseyle dans etmediniz mi?”

“Ettim, tek bir kez. Bana Doktor Faust olduğunu söyleyen, bilgin kılığına girmiş bir adamla. Bir daha da kimseyle dans etmedim. Neredeyse dilsiz bir adamdı. Bana Doktor Faust olduğunu söylemenin dışında, onu da ben sormuştum, sanırım başka hiç laf etmedi.” Ve katıla katıla güldü. “Yo, yoo, etti. Yüzünü hâlâ hatırlıyorum sanki orada olmaya mahkûmmuş gibi pek hüzünlü, pek bitkindi. Bana şunu dedi: Benden ayrılırken şöyle dedi: ‘Elveda, Margarida!’ Bu şakayı hiç anlamadım. Ama zavallı öyle dalgındı ki, hiç kuşku yok başka bir kızı düşünüyordu. (Gretchen) O baloda olan biten bundan ibaret... Tuhaf olan, şu sokak ve ay ışığı hikâyesi. Kim bilir, belki de sana bundan söz etmişimdir...”

“Belki, olabilir... Hatırlamıyorum, ama mümkün... Böyle olsa gerek...” –end–

“Çoğul Şair” Fernando Pessoa

Şairlerin yaşamöyküsü yoktur,
Onların yaşamöyküleri yapıtlarıdır.

OCTAVIO PAZ

1910’da cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Portekiz edebiyatında büyük bir canlanma görüldü. Simgecilik, “dekadantizm”, ulusal “*saudade*” (geçmiş özlemi) duygusunu öne çıkaran barışçı “Portekiz Rönesans akımı”, fütürizm gibi çeşitli akımların etkisi altında çok sayıda yazar, şair, ressam bu dönemde yapıtlar verdiler. Dönemin öne çıkan isimleri Mário Berião, Augusto Casimiro, João de Barros, Mário de Sá-Carneiro ve değeri ölümünden sonra anlaşılan, imgeleminde yarattığı “kökteş”leriyle değişik akımlarda yapıtlar veren Fernando Pessoa oldu.

“Gönüllü sürgünlük” yeri Lizbon’da silik bir memur olarak yaşayan Pessoa, geçimini İngilizce ve Fransızca ticaret mektupları yazarak sağlamıştır. Adalet Bakanlığı’nda memur olan müzik meraklısı bir babayla çok dil bilen duyarlı bir annenin oğlu olarak 1888’de Lizbon’da doğmuş, beş yaşında babasını kaybedince Güney Afrika Portekiz Konsolosu üvey babasının görevi nedeniyle çocukluk yıllarını İngilizce eğitim gördüğü Durban’da geçirmiştir. Lizbon’a döndükten sonra hayatını, zamanının büyük bölümünü yazmaya ayıracak biçimde düzenlemiştir. Bu bağlamda Pessoa, eski Portekiz denizcilerinin bir sözünü hatırlatarak, “Denize açılmak gerekli, yaşamak gerekli değil,” diyecektir.

Fernando Pessoa, Portekiz’in bu dönemdeki zengin edebiyat ortamına, ilk olarak *A Águia* dergisinde Portekiz şiiri üzerine denemeler ve eleştiriler yazarak atılmıştır. 1905-1908 yılları arasında ilk şiirlerini İngilizce yazan Pessoa, Shakespeare, Milton, Shelley, Keats, Poe, Byron ve Whitman’ın yanı sıra, Fransız simgecilerinden, Verlaine ile Huysmans’dan etkilenmiş ve

Baudelaire sonrası Avrupa edebiyatının izleklerini –dünyaya gelmiş olma tedirginliği, yaşamla düş arasındaki ayrımın belirsizliği, başlangıçla sonun bilinmeyişi– eleştirel, çözümleyici bir düzlemde irdelemeye çalışmıştır. Pessoa, “bütün edebiyat akımlarının toplamı ve sentezi” olarak nitelediği, yalnızca iki sayı yayınlanan *Orpheu* dergisinde kökteşi fütürist şair Álvaro de Campos’un türkülerini –*Ode Triunfal* (Zafer Türküleri), *Ode Marítima* (Denizci Türküleri)– ve akımın Paris’te yaşayan üyesi, genç yaşta intihar eden Mário de Sá-Carneiro’nun şiirlerini yayınlayarak Portekiz fütürizminin özgün konumunu ortaya çıkarmak istemiştir. Nesnelerin kendilerinin değil, nesnelerden edindiğimiz duyumların önemini vurgulayan farklı bir algılayış biçimini savunmuş ve İtalyan fütüristi Marinetti’nin dışadönük, iyimser yaklaşımından uzaklaşan, içedönük, varoluşsal bir sıkıntının, metafizik bir yıkımın, simgecilikten kopuşun öncülüğünü üstlenmiş, eşsiz imgelem gücüyle belki de daha o zamandan gerçeküstücülere göz kırpmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın ilerleyen yıllarında yayınlanan *Portugal Futurista* dergisinde Pessoa, ressam, oyun yazarı, şair José de Almada Negreiros’un *Ultimatum Futurista às Geraçöes Portuguesas do Século XX.* (XX. Yüzyıldaki Portekizli Kuşaklara Fütürist Ültimatom) başlığıyla kaleme aldığı, milliyetçi gençleri geçmiş özlemine karşı çıkmaya çağıran; feminizme, eşitlikçiliğe şimşekler yağdıran; savaşkanlığı öven; Dante ile Hugo’nun yerine Marinetti, Marconi ve Edison’un deneyimci yöntemlerini öneren modernizm hayranı bildirisine, kökteşi Álvaro de Campos aracılığıyla karşı çıkarak savaş ve milliyetçilik karşıtı, anti emperyalist bir metin kaleme almış, İtalyan fütüristi Marinetti’ye özgü modernizm hayranlığının karşısına, Portekiz’in geçmiş yüzyıllara uzanan gizemci arayışını, tarihin söylence alanında geri dönüşünü çıkarmış, tepkisel bir duyarlıkla değil, tümden gelen kendine özgü mantık dizgesiyle, gerçek bir fütürist doktrin denemesine girişerek temel uyumsuzluğun teknolojik gelişmeyle insan duyarlığı arasında olduğunu göstermek istemiştir. Uluslararası bir bildiri yayınlamaya kalkışmayan Portekiz fütürizminin “Avrupa’ya sırtını dönmüş, kolu havada, Atlantik Okyanusu’nu seyreden, sonsuzluğu soyut bir biçimde selamlayan Portekiz’in, insanın tinsel iç dönüşümünde, barış özleminde bir aşama” olabileceğini, farklı bir açı getirebileceğini savunmuştur.

Pessoa şiirlerinde, gündelik hayatın tanıdık öğelerinden yola çıkarak, tarihsel olana gizemli bir açıklama getirme yoluyla, yalnızca gördüğü şeyin

gerçekliğini değil, aynı zamanda kendi gerçekliğini de sorgulayarak geçersiz kılmaya çalışmıştır. Okura, belirsizlik ve bilinmeyen karşısında duyduğu huzursuzluğu aktarmıştır... Arayışında, –dinî olmayanların dini– okültizmin (gizliciliğin), gizemciliğin, felsefenin, tarihin; dinlerin sağladığı esin alanlarından yararlanarak, geleneksel tanrısallık anlayışını “Tanrı’nın ötesi” adını verdiği metafizik bir kavramla aşmaya yönelmiştir. Amacı, şiiri, rastlantısal ve olağan şeylerin alanından kurtararak, zamansız, evrensel değerde başka bir alana çekmektir. Bilinmeyenin verdiği korku, metafizik düşünceler, parçalanmış ben bilincinden kaynaklanan belirsizlik ve kuşku, her ne kadar Pessoa’nın temel uğraşını oluştursa da, Pessoa bu uğraşın salt yazar Pessoa adıyla anılmasını istememiş, aralarında kendisinin de yer aldığı kökteş şairleriyle birlikte karşıtlıklar, koşutluklar, çelişkilerle dolu özgün bir edebi dünya kurmayı, belki de tek başına “bütün edebiyat” olmayı başarmıştır.

Fernando Pessoa’nın parçalanmış ve hızla çoğalmış imgelem gücünden doğan şairler, “tekil bir çoğulluk” oluştururlar; bu isimler Pessoa’nın takma isimleri değil, kökteş şairleridir. Casais Monteiro’nun dediği gibi:

> Pessoa yapıtları için yaşamöyküleri bulmuştur, yaşamöyküleri için yapıtlar değil.

Ya da Octavio Paz’ın belirttiği gibi:

> Pessoa’nın kökteşleriyle ilişkisi, romancı ya da oyun yazarının karakterleriyle kurdukları ilişkiye benzemez.

Pessoa, kökteşlerini, gerek kendi kadar gerçek ancak ayrı kişiler, gerek kendinin parçaları olarak, olabileceği ya da olamayacağı şairler olarak nitelemiştir. Doğum-ölüm tarihleriyle, astrolojik haritalarıyla, edebiyattaki yerleriyle kökteşlerini, parçalanmış bir “ben bilinci”nin, varlıkla varoluşun örtüşmediği bir “şimdi özlemi”nin farklı ama kökteş sesleri olarak ele almıştır.

Kökteşlerin başında, yalın şiirleriyle duyumlar dünyasını dile getiren ve 1889 yılında Lizbon’da doğup 1915’te aynı kentte genç yaşta ölen, pagan şair, bütün kökteşlerin ustası Alberto Caeiro vardır. Başka bir kökteş, 1887 doğumlu Doktor Ricardo Reis, biçimci bir tanrıtanımaz, Yunan-Roma

geleneğine bağlı, Brezilya'ya göçmüş bir yeni-klasikçidir. 1890 doğumlu gemi mühendisi Álvaro de Campos, fütürist, deneyci bir aylaktır. Bernardo Soares, hayatını yaşamaktansa hayal kurmayı seçmiş umutsuz bir nihilisttir. Pessoa'nın "kendisi" ise, simgeler dünyasında gezinen, güç anlaşılır metafizik bir şairdir. Pessoa'nın ölümünden sonra bir sandıktan çıkan yirmi bini aşkın elyazmasında bu saydıklarımız dışında yirmi dört kökteş yazarın daha izine rastlanmıştır.

Kökteşlerinin doğuşunu Pessoa, Adolfo Casais Monteiro' ya yazdığı mektupta şöyle anlatır:

Aşağı yukarı 1912 yılından beri pagan nitelikte şiirler yazmaya niyetleniyordum. Birkaç kuralsız dize (ama Álvaro de Campos tarzında değil) yazdıktan sonra bu niyetten vazgeçtim. Aynı dönemde, belirsiz alacakaranlığın içinde, kendisine dönüştüğüm kişinin tanımsız bir portresini hayal meyal fark ettim (Ricardo Reis, ben farkına varmadan doğmuştu). Bir buçuk-iki yıl sonra, aklıma Mário de Sá-Carneiro ile dalga geçme düşüncesi geldi – çoban türküleri yazan, oldukça güç anlaşılır bir şair yaratma ve onu, hangi biçimde şimdi hatırlayamıyorum, gerçek bir varlık olarak tanıtma düşüncesi. Sonuç elde edemeden birkaç gün geçti. Bir gün –1914 Mart'ının 8'iydi– nihayet vazgeçmişken, yüksek bir dolaba yaklaştım ve bir tomar kâğıt alarak, her zaman yaptığım gibi, ayakta yazmaya başladım. Doğasını tanımlayamadığım coşkulu bir esriklik içinde, art arda otuz kadar şiir yazdım. Bu, hayatımın en muhteşem günü oldu, bir daha böyle bir gün yaşamadım. Bir başlıkla başladım: "Sürü Bekçisi". Ortaya çıkan şey, içimde, Alberto Caeiro adını taktığım bir kimsenin belirişi oldu. Bu cümlenin saçmalığını lütfen bağışla: Ustam, içimde ortaya çıkmıştı. O anda hissettiğim buydu. Ve bu otuz şiiri yazar yazmaz, başka bir kâğıda, yine ara vermeden, Fernando Pessoa'nın "Eğik Yağmur"unu yazdım: bir anda, hepsini bir solukta... Bu, Fernando Pessoa-Alberto Caeiro'dan Fernando Pessoa'ya ani bir geçişti. Daha doğrusu, Fernando Pessoa'nın Alberto Caeiro olarak var olmayışına bir tepkiydi... Caeiro ortaya çıkınca, bilinçsiz bir biçimde, sezgisel olarak, ardıllar bulmaya çalıştım ona...

Pessoa'nın özgün edebi dünyasını, kendisi de dahil, hiçbir kökteş tek başına temsil etmez. Ancak, bütün kökteşlerinin tek başlarına birer şair olmadıkları anlamını da taşımamalıdır bu. Pessoa, bütün kökteşleri

aracılığıyla, okurunu karşıtlıklardan tat almaya yöneltir. Gerçeği gerçekdışıyla, maddeciliği tinle, bilinci bilinçdışıyla zıtlaştırır. Birinden birini seçme zorunluluğunun olmayışına yerinerek, seçmeyi kendine yasaklayarak, çelişkinin kendi dilini bulma yöntemiyle sonuca varmakta ne kadar zorlandığını okuruna göstererek, hiç tükenmeyen sonsuz bir tartışma alanını özgün akıl yürütme yöntemi, şaşırtıcı bir ikna yeteneğiyle sürekli yaratarak ilerler.

Pessoa, XX. yüzyılın başında, varlığın kendisini, gerçekle birlikte, benzeri hiç görülmemiş bir sarsıntıya, kökten bir parçalanmaya uğratmıştır. Pessoa'nın kendisi, birbirleriyle çatışan birçok şair ve düşünür olmakla kalmaz, kökteşlerden her biri, bir satırdan, bir dizeden ötekine, kendi kendileriyle de çelişirler.

Pessoa, Portekizce'de kişi, kimse (hiç kimse) demek ve maske anlamına gelen *persona* sözcüğünden türemiş. Bir yazgı, düşsel dünya kişisi, PESSOA.

Hayatımdan zevk almayı amaçlamıyorum. Sadece onun yüce olmasını istiyorum; bu ateşi sürdürmek için bedenimi, ruhumu yavaş yavaş yakmak zorunda kalsam bile.

Pessoa'nın bu sözleri biraz Doktor Faust'un anlaşmasını andırır. Çünkü Pessoa, Faust'una, "İçimde gördüğüm aydınlığa kavuştukça, gördüğüm belirsizleşiyor," dedirtecektir.

Pessoa'nın görüntüsü, kendi kendini yaratan bir çiçek dürbününün prizmaları gibi, sürekli değişebilir, bizi hep yeniden şaşırtabilir. Ama bütün bu alacakaranlık içinde Pessoa'nın silueti hep olacak. Çünkü "Pessoa'nın yapıtı, gerçekte negatif bir yapıt. Bir örnek işlevi görmüyor, ne yönetmeyi ne de yönetilmeyi öğretiyor. Tam tersine, ruhları disiplinsizleştirmeye hizmet ediyor." (Casais Monteiro)

Şeytanın Saati, farsla tragedya arasında gidip gelen bu metin mizanseni, Pessoa'nın başlıca izleklerinin bir antolojisini sunuyor okura.

IŞIK ERGÜDEN - HÜR YUMER

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1) Fernando Pessoa, *Poète Pluriel*, BPI, Centre Georges Pompidou ve Éditions de la Différence, Paris, 1985.
- 2) *Fernando Pessoa, Antología*, Der. Octavio Paz, Editorial Laia, Barcelona, 1985.